

1.02 pregledni znanstveni članek

UDK 061.23:069(497.4)"1919/1940"

Prejeto: 22. 11. 2004

Katja Mohorič Bonča

univerzitetna diplomirana kulturologinja, Dašnica 122, SI-4228 Železniki
katja.mohoric.bonca@email.si

Muzejska društva na Slovenskem pred 2. svetovno vojno

IZVLEČEK

Avtorica je želela prikazati, kakšno je bilo življenje v muzejskih društvih v Škofji Loki, Novem mestu, Murski Soboti in Krškem, ki so se oblikovala med svetovnim vojnima. Prizadevni ljubiteljski zgodovinarji so odigrali pomembno vlogo pri oblikovanju slovenske kulturne identitete v obdobju med svetovnim vojnima. S svojim ugledom so v lokalni skupnosti vzbudili interes za kulturno dediščino in veliko prispevali k popularizaciji muzejske dejavnosti na Slovenskem. Srečevali so se z zahtevno nalogo ohranjati kulturno preteklost, njihov glavni cilj pa je bilo odprtje krajevnega društvenega muzeja.

KLJUČNE BESEDE

muzejska društva, pred 1941, Škofja Loka, Novo mesto, Krško, Murska Sobota

SUMMARY

MUSEUM SOCIETIES ON SLOVENE TERRITORY BEFORE WORLD WAR II

The author's aim is to present the activity of museum societies in Škofja Loka, Novo mesto, Murska Sobota and in Krško, which were formed between the two World Wars. Ambitious amateur historians have played an important role in forming Slovene cultural identity in the period between the two World Wars. With their repute, they evoke in local communities interest in cultural heritage, and contributed a great deal to popularisation of museum activity on Slovene territory. They have been facing a pretentious task – preserving the cultural past; their principal goal was opening of a local society museum.

KEY WORDS

Museum societies, before 1941, Škofja Loka, Novo mesto, Krško, Murska Sobota

Uvod

Zbiranje najrazličnejših stvari je aktivnost, ki že od pradavnine naprej bogati življenja ljudi. Sprva so bile te zbirke privatne narave in vse do konca fevdalizma praktično niso bile namenjene širši javnosti. Zbirke so našle svoje vitrine v prostorih poslovne in cerkvene gospose.

Med najbolj ohranjene zgodnje zbirke na Slovenskem sodijo ptujska orožarna in lapidariji, o katerih sta v 15. in 16. stoletju pisala P. Santonino in A. Prygl. Med predhodnika muzejstva pa uvrščamo J. V. Valvasorja, ki je s svojo zbirko grafičnih listov, slik, matematičnih in kartografskih instrumentov, starih novcev in drugih zgodovinskih predmetov na gradu Bogenšperk načrtoval pot organiziranemu muzejskemu delu. Omeniti velja še galerije slik J. K. Erberga v Dolu pri Ljubljani, slike s posesti J. Hungersbacha, J. Caprinija in Marka Antona Polhograjskega v Ljubljani, škofa Ernesta Amadeusa Attemsa v Goričanah, J. S. Breckerfelda v Starem gradu blizu Novega mesta in Antona Jožefa Auersperga v gradu Križ blizu Kamnika. V Stari Loki sta v 19. stoletju umetnine zbirala brata Anton Edvard Jožef in Karel Friderik Jožef Strahl, kot numizmatik pa je bil pomemben I. Š. Florjančič de Grienfeld iz 17. stoletja. Ljubljanske starine in spomenike je zbiral in opisoval J. G. Dolničar.¹

Vendar tu še ne gre za muzeje v današnjem pomenu besede. Zbirke so še vedno privilegij manjšine. Šele prva poklicna muzejska ustanova na Slovenskem, Kranjski deželni muzej v Ljubljani, ustanovljen leta 1821, vzpostavi novo logiko, ko muzej postane javna last, ko muzejske zbirke postanejo dostopne tudi širšim množicam in ko ne gre več samo za bahavo razkazovanje bogastva privilegiranege sloja.

Po zgledu drugih avstrijskih muzejev je tudi Kranjska leta 1821 v Ljubljani dobila prvo poklicno muzejsko institucijo, Kranjski deželni muzej (leta 1920 preimenovan v Narodni muzej). Leta 1831 je bila v stavbi liceja postavljena prva stalna muzejska razstava. Razstavljene so bile zbirka mineralov, okamenin, kapnikov, aragonitov, zbirka sesalcev, zbirka ptičev, zbirka metuljev, školjk, hroščev, knjiga z imeni dreves, zbirka različnih vrst grozdja, trav, zbirka starin, kolekcija domačih industrijskih izdelkov, zbirka kovancev. Prostorska stiska in neprimernost prostorov za muzejsko rabo je zahtevala novo muzejsko stavbo. Tedanji kustos muzeja Karel Dežman je izdelal program za nov muzej in Kranjski deželni zbor je leta 1881 sprejel odločitev o gradnji nove muzejske stavbe. Z gradnjo so končali leta 1885, leta 1888 pa so slovesno

odprli muzej in javnosti prvič predstavili na novo postavljene zbirke.²

Muzejska dejavnost se je začela prebujati tudi drugod po Slovenskem. Leta 1882 je bil ustanovljen muzej v Celju, leta 1893 zasebni muzej J. N. Sadnikarja v Kamniku in muzej na Ptujju, leta 1898 Slovenski šolski muzej v Ljubljani, leta 1909 je bila osnovana zbirka v Laškem, leta 1911 v Kopru, trije muzeji v Mariboru pa so nastali v letih 1896, 1903 in 1909. Za prvi muzej na prostem na Slovenskem je zaslužen Simon Povoden, ki je v mestni stolp dal vzdati rimske spomenike, za predstavitev likovne umetnosti pa slikar Rihard Jakopič, ki je v Tivoliju leta 1908 postavil prvi slovenski razstavni paviljon.³

Leto 1918 predstavlja kulturno prelomnico. Govorimo lahko o zavestnem negovanju slovenstva in nastajanje muzejev je le ena izmed pojavnih oblik te ideje. Franjo Baš razlaga, da razvoj muzejev v Jugoslaviji označuje prizadevanje za nove muzejske prostore za predvojne muzeje, težnja po ustanavljanju novih specialnih in krajevnih muzejev in reorganizacija muzejskih zbir.⁴

Centralni muzejski problem jugoslovanske dobe Baš vidi v pomanjkanju razstavnih prostorov. Posebej izstopa Narodni muzej, kajti pojavilo se je ogromno novega gradiva,⁵ ki pa ga vsega ni bilo mogoče razstaviti. Narodni muzej je, tako Baš, problem rešil s tem, da se je iz Narodnega muzeja v Ljubljani leta 1923 izločil Slovenski etnografski muzej, leta 1944 pa še Prirodoslovni muzej, ter z ustanovitvijo Mestnega muzeja v Ljubljani leta 1935.⁶ Izločitev Etnografskega in Prirodoslovnega muzeja pa takrat ni pomenila dejanske razbremenitve Narodnega muzeja, opozori Ervin Dolenc,⁷ kajti Etnografski muzej je še dolgo gostoval v prostorih Narodnega muzeja,⁸ Prirodoslovni muzej pa se še vedno nahaja v isti stavbi kot Narodni muzej. Dolenc pa se z Bašem strinja, da je šele ustanovitev Mestnega muzeja delno rešila prostorsko stisko Narodnega muzeja. Gradivo za Mestni muzej je v največji meri prispeval Narodni muzej, vsebinsko pa je obsegal predmete stanovanske kulture plemstva in meščanstva. Po načelih, po katerih je bil ustanovljen, naj bi pred-

¹ Enciklopedija Slovenije 7, str. 253.

² Kladnik, Sto muzejev na Slovenskem, str. 15–17.

³ Enciklopedija Slovenije 7, str. 253.

⁴ Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji, str. 314.

⁵ Nove predzgodovinske arheološke pridobitve predvsem z Dolenjske, izbor iz zbirke vojvodine Mecklenburške, emonsia, numizmatične pridobitve, novo gradivo iz umetne obrti, pridobitve iz cerkvene umetnosti od poznega srednjega veka dalje (Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji, str. 314).

⁶ Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji, str. 314–315.

⁷ Dolenc, Kulturni boj, str. 13.

⁸ Do leta 1997, ko je dobil svoje prostore na Metelkovi.

stavljal vzor vsem ostalim krajevnim mestnim muzejem.⁹

V Mariboru so se v času po prvi svetovni vojni trije muzeji združili v eno ustanovo, nastal je prvi slovenski pokrajinski muzej.¹⁰ Muzej je upravičil svoje ime, kajti zbirke so obsegale zbirko meščanske kulture, etnografsko zbirko in zbirko cerkvene kulture.¹¹ Mariborski Mestni in Narodni muzej sta se združila leta 1920, temu pa se je leta 1924 pridružil tudi Škofijski lavantinski muzej.¹² Tudi ta muzej so pestili prostorski problemi, ki pa jih je mariborska občina s sodelovanjem spomeniškega varstva rešila z adaptacijo mariborskega gradu, kjer so dobile prostor vse muzejske zbirke.¹³

Na diferenciacijo in specializacijo muzejev kaže leta 1918 ustanovljena Narodna galerija, ki je pokrila področje likovne umetnosti, in že omenjeni Etnografski, Prirodoslovni in Mestni muzej v Ljubljani. Specializacija je zajela tudi sorodne organizacije. Muzejsko društvo za Slovenijo, nastalo leta 1919 s preimenovanjem Muzejskega društva za Kranjsko, se je leta 1929 razdelilo na Muzejsko društvo za Slovenijo, ki je pokrilo področje zgodovine, in na Prirodoslovno društvo, ki se je usmerilo v prirodoslovje. Publikacijam o arheoloških izkopavanjih in pridobitvah se je pridružil tudi zbornik Etnolog, ki je vključeval etnografske razprave. Muzeji pa so v tem času dobili tudi svoje vodnike po zbirkah.¹⁴

Obdobje med svetovnima vojnama je priča tudi nastanku novih krajevnih muzejev, kjer so pomembno vlogo odigrala muzejska društva. Nastaneta muzeja v Škofji Loki (1939) in v Krškem (1940), v Novem mestu in v Murski Soboti pa člani muzejskega društva pripravljajo odprtje muzejske zbirke. V Slovenj Gradcu je leta 1935 odprl svoja vrata zasebni Sokličev muzej.

Društva so bila za časa prve Jugoslavije najpomembnejši formalno organizirani nosilci večine kulturnih dejavnosti. V tem času je bila zakonska ureditev kulturnih dejavnosti neenotna in nedorečena. V Sloveniji so na področju kulturnega delovanja večinoma veljali staroavstrijski zakoni, ki so se mešali z centralizirajočim urejanjem v Beogradu.

Nov zakon o društvih, shodih in posvetih¹⁵ je bil sprejet 18. septembra 1931. Ustanovitelji društva so morali skladno s tem zakonom okrajnemu načelstvu oz. policijski upravi predložiti prijavo in pravila društva. Pravila so morala obsegati ime, sedež in področje društva, naloge društva, ustroj uprave, odredbe o vstopu in izstopu iz društva, pravice in dolžnosti članov, zastopanje društva, društveni znak ter namembnost društvene imovine v primeru prenehanja obstoja društva. Ime društva je moralo biti v skladu z nalogami društva. Če jih okrajno načelstvo v šestih tednih ni zavrnilo, je stopilo društvo v veljavo. Prepovedana so bila društva, ki nasprotujejo državnemu redu ali javni morali ali če je ustanovljeno na verski, plemenski ali pokrajinski osnovi. Tudi nepolitično društvo je moralo voditi spisek članov, ki je moral biti dostopen oblasti.

Po mnenju Sergeja Vrišerja je čas med svetovnima vojnama utrdil vlogo muzejev kot varuhov kulturne dediščine.¹⁶ Starejše muzejske ustanove, ki so opravljale vseslovensko poslanstvo in so praviloma nosile primaren znanstveni značaj, so že doživele reorganizacijo. Še več, ne le strokovna javnost, tudi širše množice so se navadile na muzejsko kulturo, o čemer pričajo ustanavljanja muzejev izven takratnih kulturnih središč.

Nova muzejska društva in krajevni muzeji

Škofja Loka

Muzejsko društvo Škofja Loka je bilo ustanovljeno 23. julija 1937 v Škofji Loki. Ideja za nastanek muzejske zbirke in muzejskega društva pa se je oblikovala že leto prej, v okviru obrtno-industrijske razstave, ki so jo v Škofji Loki pripravili škofjeloški obrtniki in je bila odprta med 12. julijem in 16. avgustom 1936. Škofja Loka je namreč staro obrtniško mesto z bogato tradicijo srednjeveških cehov. Razstava je bila zasnovana tako, da je predstavljala bogato in pestro delo na loškem ozemlju¹⁷ delujočih obrtnikov in razvijajočih se in-

⁹ Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji, str. 314.

¹⁰ Vrišer, Osnove muzeologije, str. 12.

¹¹ Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji 1918–1938, str. 316.

¹² Nekoliko drugačno poimenovanje muzejev v Mariboru najdemo na internetni strani http://www.pmuzej-mb.si/strani/zgodovina_muzej.htm). Tu je govora o zbirki Muzejskega društva in o zbirki Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko, ki sta se združili leta 1920 in o zbirki Škofijskega muzeja, ki se jima je pridružila leta 1924.

¹³ Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji, str. 316.

¹⁴ Na Ptujju je leta 1925 izšel Abramičev Poetovio (prevod A. Sovre), leta 1927 v Celju prvi zvezek J. Orožnove zgodovine Celja, Narodni muzej je leta 1931 izdal vodnik po kulturnozgodovinskih in leta 1933 vodnik po prirodoslovnih zbirkah, leta 1939 pa je J. Mal izdal vodnik po Mestnem muzeju v Ljubljani (Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji, str. 317).

¹⁵ Zakon o društvih, shodih in posvetih. Službeni list kraljevske banske uprave dravske banovine, II, 3. 10. 1931, str. 1205–1208.

¹⁶ Vrišer, Osnove muzeologije, str. 12.

¹⁷ Loško ozemlje ali freisinško ozemlje je termin, ki se nanaša na tisočletno tradicijo Škofje Loke in okolice, ki je bila celih 830 let v lasti freisinških škofov (973–1803).

dustrijskih obratov. Neposredno po svetovni gospodarski krizi je bilo ključnega pomena, da se med obrtniki vzbudi zavest o vzajemnosti pri premagovanju gospodarskih težav in da se poudari vloga ter pomen obrtnikov. Poleg tržnega dela pa je razstava obsegala tudi kulturnozgodovinski vidik, saj so obrtniki želeli predstaviti tudi zgodovinski pogled njihove dejavnosti. France Planina je poskrbel za ta vidik razstave. Razstavljenе so bile cehovske skrinjice, listine, sezname članov, cehovski vrči in cehovska bandera nekdanjega loškega čevljarskega, kovaškega, lončarskega in usnjarskega ceha, slike in stilna oprava. Prvič je bila širši javnosti predstavljena tematsko urejena zbirka loške gospodarske in kulturne preteklosti.¹⁸

Ob tej priliki je odbor za prvo obrtno-industrijsko razstavo izdal tudi publikacijo Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj. Publikacijo sta uredila dr. Rudolf Andrejka in prof. France Planina in obsega 80 strani poljudno napisanih strokovnih in znanstvenih prispevkov in 28 strani gospodarskih propagandnih oglasov, s katerimi se je predstavilo 130 nosilcev gospodarske dejavnosti. Publikacija vsebuje uvodno posvetilo izdajateljev, predstavljeni so pokrovitelji razstave, Tine Debeljak pa je spesnil pesniško posvetilo Škofji Loki. Publikacija vsebuje še razprave o loški preteklosti (dr. Pavle Blaznik), o obrtništvu (dr. Rudolf Andrejka, France Planina), o umetni obrti (Janez Veider), o turizmu (dr. Rudolf Andrejka), gledališki preteklosti (dr. Tine Debeljak) in o kulturnih delavcih (dr. Tine Debeljak).¹⁹ Na razstavi je bila "prvič javno dokumentirana bogata stoletna tradicija tega srednjeveškega, upravnega, gospodarskega in kulturnega središča".²⁰

Avtorji, ki so sodelovali pri publikaciji, so bili člani "profesorskega ceha", kot so se šaljivo imenovali intelektualci z loškega ozemlja, in tisti, ki so imeli s Škofjo Loko kakršnokoli zvezo. Profesorski ceh je bil rojen leta 1930. Ne gre za društvo v pravem pomenu besede, ime ni nikjer uradno zapisano. Gre le za šaljivo poimenovanje loških intelektualcev, profesorjev kot spomin na stare obrtniške organizacije, ki so nekdanj obvladovale življenje v Škofji Loki.²¹

ŠKOFJA LOKA IN NJEN OKRAJ V LUČI GOSPODARSKIH IN KULTURNIH PRIZADEVANJ

UREDILA :

DR. RUDOLF ANDREJKA,

NACELNIK STATISTIČNEGA URADA NOTRANJNEGA MINISTRSTVA
V BEOGRADU,

FRANCE PLANINA,

GIMNAZIJSKI PROFESOR V KRANJU.

IZDAL IN ZALOŽIL

ODBOR ZA I. OBRITNO-INDUSTRIJSKO RAZSTAVO
OD 12. VII. DO 16. VIII. 1936. V ŠKOFJI LOKI.

ŠKOFJA LOKA 1936.

*Publikacija Škofja Loka in njen okraj v luči
gospodarskih in kulturnih prizadevanj.*

Prof. Ivan Dolenc²² je na obisku pri dr. Pavletu Blazniku, dr. Tinetu Debeljaku in Francetu Planini izrazil željo, da bi se še kdaj sestali in povabili tudi druge profesorje, ki imajo kakršnokoli zvezo s Škofjo Loko.²³ Ker so profesorji z loškega ozemlja službovali na različnih koncih Jugoslavije, je bil najprimernejši čas za srečanja čas poletnih počitnic. Prvi tovrsten sestanek je bil poleti 1930. Vsakoletna srečanja so vključevala druženje, kosilo in izlet v bližnjo okolico, kjer so si ogledali lokalne znamenitosti. Vsi sestanki so vestno dokumentirani v Kroniki sestankov loških profesorjev, ki jo hrani škofjeloška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Zapis vključujejo opis dejavnosti srečanja in fotografijo prisotnih članov, razen sestankov iz let 1939 in 1965, ki sta brez fotografije. Z letom 1942 se vsakoletni poletni ses-

Ozemlje je obsegalo Selško dolino, Poljansko dolino, Škofjo Loko in del Sorškega polja.

18 Berčič, Pobuda za organiziranje muzejske dejavnosti, str. 37–39.

19 Andrejka, Planina, Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj.

20 Berčič, Snovanje in ustanovitev Muzejskega društva v Škofji Loki, str. 11.

21 Dolenc, Profesorski ceh v Škofji Loki, str. 72.

22 Ivan Dolenc je bil profesor slovenščine in klasičnih jezikov; rojen je bil 24. oktobra 1884 v Sopotnici blizu Škofje Loke. Ukvarjal se je s poučevanjem, s politiko, bil je ravnatelj in ne nazadnje tudi pisatelj. V avtobiografiji Moja rast je zajel tudi družbeno, politično in kulturno dogajanje, ki je spremljalo njegovo življenje, in s tega vidika je delo dokumentaren oris družbe in dogajanja v njej (Dolenc, Moja rast).

23 ZAL, ŠKL-259; teh. e. 1, 1/A.; Kronika sestankov loških profesorjev.

tanki končajo, sledi le še sestanek leta 1965 kot petintrideseta obletnica prvega sestanka.

Za nastanek muzeja in muzejskega društva je pomemben predvsem sedmi sestanek 22. avgusta 1936. Ob obrtno-industrijski razstavi se je Francetu Planini porodila ideja o ustanovitvi muzejske zbirke v Škofji Loki. K temu ga je napeljalo zanimanje ljudi za zgodovino Škofje Loke in skrb, da se ti dragoceni predmeti ne bi izgubili. Sklenil se je o tem posvetovati s profesorji na rednem letnem srečanju, ki je sledilo konec avgusta.²⁴ V Kroniki je zapisano: "Po kosilu je tov. Planina na kratko razložil potrebo, da se v loškem okraju začno zbirati zgodovinski predmeti in se ustanovi mestni muzej, ki naj poleg kulturno-zgodovinskih znamenitosti obsega tudi oddelek za tujski promet. Vsi tovariši so idejo odobrili in kot kulturni delavci loškega okraja podpisali vlogo na občinsko upravo mesta Škofje Loke, v kateri apelirajo, naj se osnuje poseben odbor, začno zbirati zgodovinsko važni objekti ter pripravi prostor za muzej."²⁵ Predlog je podpisalo 19 članov profesorskega ceha – vsi prisotni na rednem srečanju.²⁶

Že v začetku septembra, natančneje 4. septembra 1936, je sledil ugodno rešen odgovor začasne občinske uprave občine Škofja Loka. Ivanu Dolencu, Pavletu Blazniku in Tinetu Debeljaku so poslali odgovor, da so na seji navdušeno pozdravili predlog o ustanovitvi muzeja in "da so pripravljene vse pokreniti, da se ta akcija čimprej izvede, ki bo v procvit našega zgodovinskega mesta".²⁷ Občinska uprava je pooblastila dva člana iz občinske uprave (Lovra Planina in Antona Ogrina), da s profesorji sporazumno izpeljejo vse predpriprave za ustanovitev muzeja.²⁸

Prva seja pripravljalnega odbora je bila 2. novembra 1936 v mestni posvetovalnici. Zainteresirane za ustanovitev muzeja je povabila občina, oziroma v njenem imenu predsednik začasne občinske uprave občine Škofja Loka Matevž Zihler. Izvolili so pripravljalni odbor. Predsednik je postal dr. Pavle Blaznik, podpredsednik Ivan Veider, tajnik France Planina, odborniki pa so postali Franc Košir, Lovro Planina, Anton Ogrin, Stevo Šink, dr. Albert Homan, dr. Jože Rant in Karel Sovre. Nadalje so določili smernice, ki se jih bodo držali: ustanovitev muzejskega društva, zbiranje zgodovinskih zanimivosti z ozemlja loškega gospostva, ustanovitev oddelka za tujski promet, zbiranje

umetnin, občinski svet naj prevzame določene odgovornosti in obveznost, društvo pa ima možnost vplivanja. Predmeti, ki bodo razstavljeni v muzeju, naj bodo bodisi darovani bodisi odkupljeni ali samo deponirani. Sredstva za delovanje muzeja so predvidena iz članarin in finančne podpore občine in banovine. Občina pa se je zavezala, da bo poskrbela za začasni prostor za muzejsko zbirko.²⁹

Muzejsko društvo naj bi poleg loških profesorjev in kulturnih delavcev vključevalo tudi loške meščane in obrtniška cehovska združenja. Članstvo naj ne bi bilo strankarsko obarvano in naj bi vključilo loške meščane ne glede na poklicno dejavnost in njihov družbeni položaj. Le tako bi lahko društvo vzbudilo zanimanje vseh loških meščanov in ne le intelektualne elite.³⁰ To pa je bistvenega pomena, če so hoteli pobudniki muzejske dejavnosti obogatiti muzejsko dejavnost, katere del bi bili vsi Škofjeločani. Društvo, ki bi vključevalo le člane "profesorskega ceha", intelektualce, verjetno ne bi doseglo svojega namena, kajti javnost ne bi bila zainteresirana za tovrstno dejavnost in se ne bi identificirala s samim društvom. Po drugi strani pa je Alojzij Pavel Florjančič, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka v letu 2001, v intervjuju omenil,³¹ da so bili ravno ti intelektualci dober zgled ostalim meščanom. Bili so cenjeni in spoštovani s strani meščanstva, vendar so se znali odpreti ljudem in jim prikazati pozitiven odnos do starih predmetov in na ta način so dosegli, da so se ljudje začeli zanimati za dediščino in muzeju podarjati razne predmete.

Še eni seja pripravljalnega odbora 3. januarja 1937, kjer so se dogovarjali o društvenih pravilih, ki so jih povzemali po uradno odobrenih pravilih Muzejskega društva za Slovenijo iz leta 1934, s tem, da so jih "odborniki v živahni razpravi spreminjali ali sprejemali", kot je zapisal Berčič,³² je 23. julija 1937 sledil ustanovni občni zbor Muzejskega društva v Škofji Loki. Dr. Blaznik je razložil pomen društva, kar lahko preberemo v zapisniku občnega zbora: v skoraj tisočletni zgodovini Škofje Loke se je nabralo ogromno dragocenih dokumentov, ki pričajo o uradniškem, trgovskem in obrtniškem življenju. Dr. Pavle Blaznik je izrazil obžalovanje, da so številni dragoceni dokumenti, ki pričajo na tisočletno tradicijo Loke, v Münchnu in Landshutu, vendar se še splača začeti zbirati.³³ Poleg te lahko iz Pravil Muzejskega društva v

²⁴ Berčič, *Pobuda za organiziranje muzejske dejavnosti*, str. 39.

²⁵ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; 1/A; Kronika sestankov loških profesorjev.

²⁶ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; 1; Predlog občinski upravi Škofje Loke za ustanovitev mestnega muzeja.

²⁷ ZAL, ŠKL-259; teh. e. 1; 1; Odgovor občinske uprave na predlog za ustanovitev muzeja.

²⁸ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; 1; Odgovor občinske uprave na predlog za ustanovitev muzeja.

²⁹ Berčič, *Pobuda za organiziranje muzejske dejavnosti*, str. 42-44.

³⁰ Berčič, *Pobuda za organiziranje muzejske dejavnosti*, str. 44.

³¹ II, str. 2.

³² Berčič, *Snovanje in ustanovitev Muzejskega društva v Škofji Loki*, str. 12.

³³ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; 1; Zapisnik ustanovnega občnega zbora.

Škofji Loki razberemo še ostale naloge in namen društva: "Namen društva je pospeševati domoznastvo v zgodovinskem, zemljepisnem, narodopisnem in prirodopisnem oziru na ozemlju freisinškega gospostva." V ta namen društvo zbira zgodovinske, narodopisne, zemljepisne in prirodopisne predmete in ustanovi muzejsko zbirko s knjižnico in arhivom, po posebni pogodbi hrani prav take predmete organizacij in privatnikov, zbira člane, organizira znanstvena predavanja, ekskurzije, razstave, skrbi za ohranitev naravne in kulturne dediščine, sodeluje s sorodnimi društvi in izdaja publikacije.³⁴

Ideja in želja "profesorskega ceha" po muzejski zbirki se je s tem uresničila poleti 1937. Muzejsko društvo je začelo z iskanjem članov, zbiranjem predmetov in iskanjem za muzejsko zbirko primernih prostorov. Prizadevanje članov novega društva je odmevalo tudi po slovenskem časopisu. V člankih različnih časopisov je mogoče razbrati pohvalo dosedanemu delovanju društva in željo po nadaljevanju začetega dela. Članki pozivajo tudi k udejstvovanju meščanov, da bi muzej čim prej odprl svoja vrata.

V članku Mestni muzej v Škofji Loki, objavljenem v Slovencu 20. avgusta 1937, avtor nagovarja meščane: "Sedaj leži mnogo zanimivih stvari po hišah, nihče jih ne vidi in ne pozna njihove vrednosti in pomena. Če jih bodo pa ljudje dali hraniti v muzej, bodo tam natanko preštudirane in precenjene, obenem bodo pa lepo na varnem in bodo pomagale povzdigovati kulturni pomen Škofje Loke."

V časopisu Slovenec je bil 20. avgusta 1937 objavljen članek, ki je o dogajanju v Škofji Loki želel informirati tudi širšo slovensko javnost. Članek je pozival meščane k včlanitvi v društvo, k zbiranju zgodovinsko pomembnega gradiva in poudarjal pomen hranjenja le-tega v muzeju. Predmeti so lahko darovani ali le prinešeni v muzej v hrambo, kjer bodo na vpogled javnosti. Članek na koncu poziva meščane, naj posnemajo bivšega starološkega kaplana Veiderja in g. Vernika, ki sta muzeju podarila prve predmete.³⁵

Nekaj mesecev kasneje, 23. oktobra 1937, je bil v Jutru objavljen članek s podobno vsebino. V članku avtor napoveduje odprtje muzeja in opozarja na pomembnost zbiranja gradiva za prve zbirke. Ravno tako kot skrb za premično dediščino je naloga društva tudi, da čuva arhitekturno dediščino. Dr. Stele je svetoval, naj staro mestno jedro ostane tako, kot je, na obrobju mesta pa naj se gradijo moderne stavbe.³⁶

Dr. Tine Debeljak pa je 27. avgusta 1937 v uvodniku "Spoznaj svoj kraj", objavljenem v nedeljski številki Slovenca, pisal o zbiranju vrednot iz preteklosti Slovenije in pozival k širši tovrstni aktivnosti med slovenskimi študenti. Uvodnik je napisan izredno tekoče, spevno in literarno, prežet z dramaturgijo. Kljub močnemu moralističnemu naboju je članek ravno zaradi teh lastnosti tekoče berljiv in doseže učinek. Zaznati je avtorjevo skrb za slovensko kulturno dediščino. Tudi on opaža premalo zanimanja za kulturno dediščino in opozarja na premalo narodne zavesti med Slovenci. Ljudi je pobaral, naj ohranijo stik s preteklostjo, kajti spomin na preteklost in na navade naših prednikov nas bo oblikoval kot "narod, ki je bil, je in bo! Narod, ki ne visi v zraku in ni šele od včeraj, temveč raste že tisoč let in ki je nas rodil z ljubeznijo! Zato se z ljubeznijo priznajmo k njemu in ga spoznajmo do dna."³⁷ Misli, nabite z močno domoljubno noto, so verjetno pripomogle k temu, da so po Sloveniji začela rasti društva, ki so se ukvarjala z varovanjem kulturne dediščine. Pohvalil je predvsem kamniške in škofjeloške študente, ki že razmišljajo o preteklosti, in si zaželel, da bi jih posnemali vsi slovenski študentje.

Odborniki novo nastalega muzejskega društva so se zavedali, da če želijo uresničiti eno poglavitnih nalog društva, da zbrane zgodovinske predmete postavijo na ogled, potrebujejo primeren prostor. Upali so tudi, da bodo ljudje s tem, ko bodo muzejske eksponate videli nekje razstavljene, še sami začeli prinašati podobne predmete. Res so s svojim delom v meščanih utrdili zaupanje in to je bil ključ do tako bogate zbirke, ki so jo leta 1939 postavili na ogled. Kot razlaga ravnatelj Loškega muzeja v letu 2001, Franc Podnar: "Način je bil tak, da niti enega odkupa ni bilo. Za Loko je značilna dolgoletna, upam, da še danes, pripadnost tradiciji, muzeju, muzejskemu društvu. Takrat pa ni bilo primera, da bi karkoli odkupovali. Vedno so muzeju darovali, ali pa, določena oblika je bila dati v hrambo."³⁸

V odboru Muzejskega društva je bil gospodar prof. France Planina, ki je poleg predsednika društva Pavleta Blaznika, notarja Steva Šinka, lekarnarja Ota Burdycha in Lovra Planine skrbel za zbiranje predmetov. France Planina se spominja kako je potekalo zbiranje predmetov. "S Pavletom Blaznikom sva v glavnem v poletnih počitnicah 1938 in 1939 obiskovala loške družine, pregledovala po stanovanjih, stikala po podstrešjih in odnašala ali z vozičkom odvažala, kar sva odbrala in so nama bili voljni izročiti."³⁹ Nekateri meščani so

³⁴ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; 1; Zapisnik ustanovnega občnega zbora.

³⁵ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; 1, Slovenec, 20. avgust 1937.

³⁶ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; Jutro, 23. oktober 1937.

³⁷ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1; 1, Slovenec, 27. avgust 1937.

³⁸ I2, str. 10.

³⁹ Planina, Spomini na odprtja Loškega muzeja, str. 11.

V rotovžu je dobila prostor prva muzejska zbirka (arhiv avtorice).

kar sami prinesli predmete, saj so jim lep vzgled predstavljali zelo aktivni člani muzejskega društva, "cenjeni in spoštovani ljudje",⁴⁰ in starološki župnik dr. Ivan Veider, umetnostni zgodovinar. Kot klerik ni bil vključen v društvo, muzejskemu društvu pa je podaril prve predmete: tri kopije crngrobskih fresk.⁴¹ "Ko so ljudje to videli, so začeli prinašati razne stare stvari, predmete, dokumente in muzej je postal zelo bogat," se strinja predsednik MD Škofja Loka v letu 2001.⁴²

⁴⁰ II, str. 2.

⁴¹ Planina, Spomini na odprtja Loškega muzeja, str. 11.

⁴² II, str. 2.

Že v začetku so posedovali prek 900 muzejskih predmetov, ki so jih podarili meščani. To so bili cehovski predmeti (cehovske bandere, listine), umetniška dela (posnetki crngrobskih fresk) in etnološki predmeti, ki so pričali o življenju v preteklih stoletjih (glavniki, priprave za barvanje platna), kovaški izdelki, relief loškega ozemlja, izdelki umetne obrti (čipke), leposlovna in poljudnoznanstvena dela, razglednice, zemljevidi, rimski ostanki, spričevala loških šol, zbirka malega kruhka.

Občina jim je obljubila pomoč pri iskanju primernih prostorov in odborniki so si že nekaj dni po ustanovnem občnem zboru ogledali prostore, s

katerimi je razpolagala občina in ki bi bili primerni za prvo muzejsko zbirko. Odločili so se, da prosijo za dve sobi in hodnik v prvem nadstropju Štravsove hiše na Mestnem trgu (rotovž). Prostori so jim bili odobreni in leta 1939 je tam Muzejsko društvo Škofja Loka postavilo prvo zbirko.

Loški muzej je odprl svoja vrata 27. avgusta 1939. France Planina se spominja njegovega odprtja.⁴³ V izpraznjenem stanovanju so uredili cehovsko in narodopisno zbirko, zbirko ljudske umetnosti ter freisinškega gospodstva, razstavili dela loških umetnikov in literaturo o Škofji Loki. Vse to so zložili na mizo, na skrinje ali na zaboje od sladkorja, prevlečene z vrečevino, listine prekrili s šipami, slike pa obesili na steno. Na otvoritev so povabili predstavnike banovine, župana, občinske odbornike in ljubljanske muzealce. Z njimi so se sprehodili mimo razstavljenih predmetov, pri čemer se je razvil zanimiv in poučen pogovor. Domačini so si po otvoritvi in naslednje dni z zanimanjem ogledovali zbirke. Število članstva v društvu je začelo naraščati. Ob plačilu skromne članarine so imeli člani prost vstop v muzej. Število obiskovalcev se je večalo. Ravno tako pa število muzealij, kajti nekateri ljudje so sami začeli prinašati predmete, pa tudi odborniki niso prenehali z delom.⁴⁴ Z muzejem je vse do ustanovitve poklicne ustanove leta 1948 upravljalo Muzejsko društvo v Škofji Loki.

V statistiki zbirke za leto 1937–1938⁴⁵ je zabeleženo, da je muzej 915 razstavnih predmetov razstavljal na 400 kubičnih metrov prostornine. Odprt je bil 70 dni na leto. V tem času si je zbirke ogledalo 500 obiskovalcev. Za ogled zbirke so pobirali vstopnino, ki so bile poleg subvencij to leto edini vir dohodkov, kajti na statističnem obrazcu ni podatka o plačani članarini. Muzejsko društvo, ki je vključevalo 52 članov, je pripravilo dve predavanji, ki se jih je udeležilo 200 poslušalcev.

Pomembna naloga krajevnih muzejev je bila tudi vodenje arhiva.⁴⁶ Zbiranje arhivskega gradiva je v Škofji Loki potekalo vzporedno z zbiranjem muzealij. Prof. France Planina piše o začetkih arhiva v Škofji Loki: "Okrajno sodišče in občina sta nam na posebno prošnjo prepustila nerabno arhivsko gradivo."⁴⁷ Kot poudarja dolgoletni arhivist škofjeloške enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana dr. France Štukl, so imele "arhivalije isto težo kot muzealije". Iz prvotno društvene dejavnosti se je leta 1966 po sprejetju novega arhivskega zakona osamosvojil tudi arhiv. Muzejska in arhivska de-

javnost sta se ločili. Arhiv v Škofji Loki je padel pod pristojnost Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota v Škofji Loki.⁴⁸ "Iz MD sta praktično nastali dve ustanovi, Loški muzej, kasneje pa tudi arhiv, zgodovinski arhiv," poudarja ravnatelj Loškega muzeja Franc Podnar.⁴⁹

Knjižničarska dejavnost v okviru muzejske dejavnosti se v Škofji Loki ni pojavila skupaj z ustanovitvijo muzeja leta 1939, temveč sega v leto 1946, ko so prizadevni člani Muzejskega društva Škofja Loka s privoljenjem Tavčarjeve družine prepeljali v muzej nekaj sto knjig iz Tavčarjevega dvorca na Visokem. Knjižnični fond se je postopoma večal in pokriva vse stroke, ki so zastopane v Loškem muzeju: arheologijo, etnologijo, zgodovino, umetnostno zgodovino in prirodoslovje.⁵⁰ Z nekajletno zamudo, a še preden je muzejska dejavnost prešla v profesionalno upravljanje, so tudi v muzeju v Škofji Loki dobili knjižnico, ki "vsebuje vso literaturo, ki je obravnavala in ki obravnava v kateremkoli pogledu sedež krajevnega muzeja in njegovo okolico".⁵¹

Krajevni muzej je, v nasprotju z narodnim ali pokrajinskim, ki naj bi bila po tedanjem mnenju predvsem znanstveni ustanovi, znanstvena in izobraževalna ustanova. Poleg tega pa mora skrbeti tudi za informiranje javnosti o aktualnih temah.⁵² Da muzej v Škofji Loki izpolni to nalogo, zadano tudi s statutom,⁵³ že od leta 1939 organizira Loške večere (danes Blaznikovi večeri po dr. Pavletu Blazniku). Prvi tovrsten večer je bil 12. aprila 1939 v risalnici meščanske šole, kajti tedaj muzejsko društvo še ni imelo lastnih prostorov. Prireditelji večera so z bobnanjem s starim mestnim bobnom vabili na Loški večer.⁵⁴ Udeleženci, ki so bili iz vrst meščanskih politikov, učiteljev, škofjeloških izobražencev, dijakov in študentov,⁵⁵ so poslušali predavanja o Škofji Loki, o loških arhivalijah, o pomenu mestnega muzeja in o pomembnih možeh z loškega ozemlja. Navzoče je pozdravil notar Stevo Šink, predavali pa so dr. Tine Debeljak, dr. Pavle Blaznik in prof. France Planina, dijak meščanske šole je deklamiral Plestenjakovo pesem.⁵⁶ Dnevnik Slovenec poroča, da je Loški večer zelo lepo uspel, in zaključuje z željo, da bi se taki večeri še ponavljali.⁵⁷

48 Štukl, Zgodovinski arhiv Ljubljana, str. 335.

49 IZ, str. 12.

50 Kalan, Knjižnica Loškega muzeja, str. 171–172.

51 Vrabc, Naši krajevni muzeji, str. 10.

52 Vrabc, Naši krajevni muzeji, str. 10.

53 ZAL, ŠKL–259, teh. e. 1; 1; Pravila Muzejskega društva v Škofji Loki.

54 ZAL, ŠKL–259, teh. e. 1; 1; Vabilo na prvi loški večer.

55 ZAL, ŠKL–259, teh. e. 1; 1; Slovenec, 14. april 1939.

56 ZAL, ŠKL–259, teh. e. 1; 1; Vabilo na prvi loški večer.

57 ZAL, ŠKL–259, teh. e. 1; 1; Slovenec, 14. april 1939.

43 Planina, Spomini na odprtja Loškega muzeja, str. 11.

44 Planina, Spomini na odprtja Loškega muzeja, str. 11–12.

45 ZAL, ŠKL–259; teh. e. 3; 12; Statistika zbirke za leto 1937/1938.

46 Vrabc, Naši krajevni muzeji, str. 10.

47 Loški razgledi, št. 11, str. 226.

Muzejsko društvo v Škofji Loki

Vas vabi na

I. loški večer

ki bo
v sredo, dne 12. aprila 1939 ob 8. uri zvečer
v risalnici meščanske šole

—

Spored:

1. OTVORITEV — notar Števo Šink.
2. DR. TINE DEBELJAK: »ŠKOFJA LOKA«
deklamira dijak meščanske šole.
3. »O LOSKIH ARHIVALIJAH«
predava profesor dr. Pavle Blaznik.
4. JAN PLESTENJAK: »MOJI LOKI«
deklamira dijak meščanske šole.
5. »NAŠ MESTNI MUZEJ«
ob skioptičnih slikah
predava profesor Francé Planina.
6. »POMEMBNI MOŽJE
Z LOSKEGA OZEMLJA«
predava urednik dr. Tine Debeljak.

Predavanja bodo kratka. — Prireditev bo končana pred 10. uro
VSTOPNINE NE BO!

Sprejmite se pa prostovoljni darovi za ureditev muzeja.

Vabilo na prvi Loški večer (ZAL, ŠKL).

Loški večeri so bili odprti za javnost, namenjeni posameznim aktualnim temam, ki so bile zanimive tudi za širši krog poslušalstva.⁵⁸ Sledili so Loški večeri, posvečeni umetnosti v Škofji Loki in njeni okolici (predaval je univ. prof. dr. Franc Stele), tretji večer pa je obravnaval obrtniške cehe s posebnim ozirom na Škofjo Loko (predaval je dr. Pavle Blaznik).⁵⁹ Zvrstile so se najrazličnejše teme od družboslovnih, umetnostnih, zgodovinskih do tehničnih.

V izobraževalno nalogo krajevnih muzejev sodijo tudi strokovni izleti, ekskurzije. Muzejsko društvo si je to nalogo zadalo tudi s statutom. Nadaljevalo je tradicijo "profesorskega ceha", ki si je na letnih srečanjih ogledoval zanimivosti iz bližnje okolice. Kam so šli in kaj vse so si ogledali, je težko sklepati, kajti v razpoložljivih virih ni moč najti tega podatka.⁶⁰

Muzejsko društvo pa si je za eno temeljnih nalog zadalo tudi izdajanje publikacij. Če izpustimo publikacijo, ki je izšla ob prvi obrtno industrijski razstavi, ki so jo sicer pripravili tudi bodoči člani muzejskega društva, kajti muzejsko društvo

takrat uradno še ni bilo formirano, pa pregled publikacij, ki jih je izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka, pokaže, da je društvo v prvih letih obstoja izdalo le malo publikacij. Leta 1939 je izšla Blaznikova študija O cehih na Slovenskem, potem pa dolgo nič. Prava publicistična dejavnost je zaživela šele nekako v petdesetih letih z vsakoletnim izdajanjem Loških razgledov (prvi so izšli leta 1954) in v sedemdesetih letih z izdajami dveh pomembnih monografij Škofja Loka in loško gospostvo Pavleta Blaznika leta 1973 in Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino Franceta Planine leta 1972. Do petdesetih let pa je publicistična dejavnost dokaj šibka. Delne razloge za to verjetno lahko iščemo v izbruhu druge svetovne vojne, kajti za vojni čas še kako velja izrek "ko orožje govori, muze molčijo" ali bolje, takrat molči tudi humanistična znanost. Verjetno pa gre razloge iskati tudi v dejstvu, da se je društvo takoj po drugi svetovni vojni ukvarjalo z vprašanji novega prostora in za publicistično dejavnost ni bilo časa. Ko je muzej postal profesionalna ustanova, pa se je društvo začelo intenzivneje ukvarjati tudi z drugimi nalogami.

Od ustanovitve dalje je društvo uživalo veliko podporo občine. Ideja, da se ustanovi društvo, je naletela na veliko razumevanje in odobravanje. Kot je zapisano v sejnem zapisniku občine Škofja Loka: "Na pobudo g. profesorjev se soglasno sklene, da se ta predlog z navdušenjem pozdravlja."⁶¹ Predlog je na občini sprožil hitro reakcijo, saj so imenovali dva pooblaščenca, ki sta sodelovala pri ustanavljanju muzeja in društva.⁶² Pomoč je občina obljubila tudi pri iskanju društvenih prostorov.

S statutom predvideno financiranje društva so ustanovniki, dohodki od članarin, podpora občine in banovine.⁶³ Na prvi seji pripravljalnega odbora 2. novembra 1936 je bila izražena želja, naj v društvo kot člani pristopijo posamezni obrtniški cehi. Ti so že od srednjega veka dalje sinonim za bogastvo in poznavanje pomembnih gospodarskih vezi v srednjeveških mestih in kot taki so bili v društvu zelo zaželeni.

Z vojno se delo muzejskega društva prekine. France Planina je iz muzejskih zbirk ravno še utegnil pobrati vse listine, s katerimi bi Nemci utegnili zagovarjati nemštvo in nacizem v Škofji Loki, saj je bila Škofja Loka celih 830 let v rokah nemških škofov iz Freisinga.⁶⁴

⁵⁸ II, str. 8.

⁵⁹ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1, 1; Vabila na Loške večere.

⁶⁰ Na podlagi podatka, da je Muzejsko društvo Škofja Loka leta 1964 napravilo "že sedmi izlet", 29. in 30. avgusta 1964 (Planina, Muzejski izlet, str. 216), lahko zaključimo, da v času med svetovna vojna člani Muzejskega društva Škofja Loka niso organizirali ekskurzij.

⁶¹ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1, 1; Odgovor občinske uprave na predlog za ustanovitev muzeja.

⁶² ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1, 1; Odgovor občinske uprave na predlog ustanovitve muzeja.

⁶³ ZAL, ŠKL-259, teh. e. 1, 1; Pravila Muzejskega društva v Škofji Loki.

⁶⁴ Planina, Spomini na odprtje Loškega muzeja, str. 12.

Novo mesto

Že zelo zgodaj, le nekaj desetletij kasneje, kot je bil ustanovljen deželni muzej v Ljubljani (1821), in še pred ustanovitvijo muzeja v Celju (1882) in na Ptuj (1893), je bila tudi v Novem mestu leta 1865 izražena potreba po ustanovitvi muzeja. Žal je bila ta potreba le izražena. Ob praznovanju tako pomembnega jubileja, kot je petstoletnica Novega mesta, se verjetno porodi marsikatera ideja. Misli se popeljejo v preteklost in pojavi se želja po predstavitvi domačega kraja. Dr. Valentin Zarnik in prof. Fran Erjavec sta ob tem jubileju poudarjala, kako pomembna je za dvig narodne zavesti ustanovitev slovenskega izobraževalnega društva, čitalnice in drugih vzgojnih ter gospodarskih ustanov.⁶⁵

Leta 1865 je bila res ustanovljena Narodna čitalnica. Na ustanovnem občnem zboru je bila izražena tudi potreba po ustanovitvi muzeja. Vendar ni šlo vse tako gladko. Čitalničarji so se zavzemali za zgraditev lastnega doma. Ko je bil leta 1885 Narodni dom, ki naj bi postal središče za narodno gibanje na Dolenjskem in kjer bi prostore dobil tudi muzej, dokončno sezidan, je prostore v njem dobila vrsta društev, privatnih stanovalcev in dekliška šola, na muzej pa so pozabili.

Prof. Janko Jarc se čudi, da v letih, ki so sledila, ni bilo čutiti potrebe po ustanovitvi muzeja, ne iz strokovnih vrst ne iz vrst Novomeščanov. Prof. Rafael Klemenčič, ki je v gimnaziji poučeval zgodovino, in zgodovinar prof. Ivan Vrhovec sta se ukvarjala z zgodovino Novega mesta, nista pa pomislila na ustanovitev muzeja. Tudi meščani, ki so si z zanimanjem ogledovali arheološke najdbe, na katere so naleteli pri gradnji nove kolodvorske ceste pod Marofom, niso pomislili, da bi te predmete hranili. Te in podobne izkopanine ter drugi predmeti, pomembni za zgodovino Novega mesta, so z Dolenjske odhajali v muzejske depoje na Dunaj in v Ljubljano.⁶⁶ V zadnjih desetletjih 19. stoletja in v prvih desetletjih 20. stoletja v Novem mestu ni bilo človeka, ki bi se zavzel za domačo zgodovino in bi ga pretresli odhodi pomembnega zgodovinskega gradiva v druge kraje.

Povsem drugače pa je bilo v obdobju med obe svetovni vojni. Tedaj je kot profesor na novomeški gimnaziji služboval dr. Alojzij Turk, literarni zgodovinar in publicist. Ni bil rojen Novomeščan, doma je bil iz Verduna pri Stopičah, bil pa je pobudnik zbiranja muzejskih predmetov in ustanovitve muzejskega društva v Novem mestu in res je v tridesetih letih nastala prva zbirka arheoloških, kulturnozgodovinskih in narodopisnih predmetov, ustanovljeno pa je bilo tudi muzejsko

društvo. K ustanovitvi muzeja in muzejskega društva so pripomogle tudi slučajne arheološke najdbe Janka Jarca v Novem mestu (dva rimska grobova in znamenit halštatski knežji oklep) ter profesorji ljubljanske univerze: dr. France Stele in dr. France Mesesnel, zgodovinar dr. Milko Kos, ravnatelj mariborskega muzeja Franjo Baš, arheolog ljubljanskega Narodnega muzeja dr. Rajko Ložar in ravnatelj Narodnega muzeja dr. Josip Mal.⁶⁷

V okviru kulturnozgodovinskega odseka Olepševalnega in tujskoprometnega društva je bil leta 1932 osnovan poseben odsek, ki naj bi pripravil ustanovitev muzejskega društva. Leta 1935 je bil pri tem društvu res osnovan Pripravljalni odbor za ustanovitev muzejskega društva, katerega predsednik je bil odvetnik dr. Davorin Gros.⁶⁸

V okviru obrtnega tedna so tudi v Novem mestu pričeli pripravljati obrtnogospodarske razstave. Razstavni odbor Obrtnega društva in Okrajne obrtne zveze v Novem mestu je v osnovni in meščanski šoli med 4. in 13. julijem 1936 v Novem mestu pripravil dolensko obrtnogospodarsko razstavo. V Kulturnozgodovinskem vodniku v prispevku Janka Jarca iz leta 1976 lahko preberemo, da je šlo za prvo dolensko obrtnogospodarsko razstavo. Če pa pogledamo v Kroniko slovenskih mest, v tretjo številko iz leta 1936, ugotovimo, da ni šlo za prvo obrtnogospodarsko razstavo v Novem mestu. Prvič so svoje izdelke razstavili novomeški obrtniki leta 1934. Razstava je bila takrat na ogled po izložbenih oknih novomeških trgovcev. Leta 1935 je prireditveni odbor za razstavo najel proste stanovanjske prostore v hiši Ivana Kastelica in ta razstava naj bi bila nekakšna priprava za razstavo leta 1936, ki je vključevala vse obrtnike in gospodarske panoge ter umetnostno in zgodovinsko razstavo. Razstavo so pripravili v novem poslopju meščanske šole na 1300 kvadratnih metrih.⁶⁹ Poleg oddelka, kjer je bila predstavljena obrtna dejavnost Dolenjske, je razstava vključevala tudi umetnostno in kulturnozgodovinsko razstavo. Ti dve razstavi so na pobudo predsednika Obrtnega društva Lojzeta Miriča in predsednika Olepševalnega društva Ferda Buka pripravili in uredili slikar Janez Mežan, umetnostni zgodovinar Jože Gregorič in prof. Janko Jarc, kasnejši člani muzejskega društva.⁷⁰ Kot je zapisano v Kroniki slovenskih mest iz leta 1936, so z zbirko dokumentov novomeške preteklosti želeli "pobuditi interes za zbiranje in shranjevanje zgodovinsko važnih predmetov v novomeškem muzeju, ki naj bi se ustanovil".⁷¹

⁶⁵ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 141.

⁶⁶ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 141–142.

⁶⁷ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 142, 144–145.

⁶⁸ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 141.

⁶⁹ Kronika slovenskih mest, 1936, št. 3, str. 198–199.

⁷⁰ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 143–145.

⁷¹ Kronika slovenskih mest, 1936, št. 3, str. 199.

Kulturnozgodovinska zbirka je našla svoj prostor v dveh učilnicah. Bila je izredno bogata in je vključevala dokumente in listine iz mestnega arhiva, nekaj portretov pomembnejših prostov iz kapiteljske galerije, stare tiske in rokopise iz frančiškanske knjižnice, cehovske knjige in listine, zastave in dokumente nekaterih društev, originale kompozicij Ignacija Hladnika in njegov portret (Božidar Jakac), dokumente in diplomo Frana Šukljeta in njegov portret (Ferdo Vesel), posmrtno masko (Jakob Ažman) in nekaj arheoloških predmetov.⁷²

Umetnostno razstavo je s predavanjem odprl univ. prof. dr. France Stele. Razstava se je razprostirala v telovadnici in eni učilnici. En del telovadnice je bil namenjen zbirki starih mojstrov, drug del Jožetu Gorjupu, tretji del Božidarju Jakcu in Ivanu Vavpotiču, na vzhodni steni pa je razstavljal Janez Mežan. Zbirka starih mojstrov, s katero so prireditelji želeli širšemu občinstvu pokazati malopoznane ali neopažene umetnine starih mojstrov,⁷³ je vključevala dela J. V. Metzingerja (Madona z Otočca), lunete nekdanjih frančiškanskih baročnih oltarjev in nekaj del neznanih slikarjev (sedemnajst večjih in manjših plastik, deset baročnih kipov, gotska plastika sv. Jurija). V drugem delu telovadnice so našla prostor dela Kostanjevičana Jožeta Gorjupa (devetnajst olj, dve freski, trideset radirank, dve risbi, ena suha igla, osem linorezov, enajst plastik v žgani glini). Božidar Jakac je razstavil triindvajset pastelov, sedem lesorezov, enajst risb, pet suhih igel, tri rdeče krede, en tuš in pet olj (veliko platno Novo mesto, avtoportret in portrete prof. Jožeta Kovača, avtorjeve matere in Franceta Prešerna). Ivan Vavpotič se je predstavil z dvema velikima portretoma v olju (plesalka Rut, dr. Niko Županič) in z delom Novo mesto. Janez Mežan pa je razstavil deset pastelov, štiri akvarele in eno kolorirano risbo. Kot pravi Janko Jarc, je bil namen razstave prikazati vsaj del umetnostnega bogastva, ki ga hranijo zasebni lastniki, frančiškanski samostan, proštija v Novem mestu in dediči J. Gorjupa v Kostanjevici.⁷⁴

Kulturnozgodovinska in umetnostna razstava je bistveno pripomogla, da se je širši javnosti prikazalo bogastvo Dolenjske, in si prizadevala dvigniti kulturno zavest Dolenjcev, ki, kot pravi Vrabc, "Slovenec še manjka".⁷⁵ Ljudje so počasi spoznavali bogato lokalno tradicijo in se jo učili spoštovati. Prizadevnim snovalcem razstave ta namen le ni najbolje uspel, kajti številni primeri po drugi svetovni vojni pričajo o nizki kulturni za-

vesti Novomeščanov. Tako Ludvik Tončič poroča o tem, koliko posmeha so bili deležni prof. Turk in dijaka Ivan Komelj in Jože Penca, ki so med drugo svetovno vojno reševali muzealije in arhivalije iz goreče meščanske šole.⁷⁶ V opravičilo bi lahko navedli vojno stanje in splošno paniko ter boj za preživetje, pa vendar tudi po drugi svetovni vojni ni bilo nič drugače. Prof. Karel Bačer je med šolskim odmorom našel dijake kaditi. Pozornost so mu pritegnili porumeneli papirji, v katere je bil zavit tobak. Ugotovil je, da so zvijali tobak v listih, iztrganih iz urbarjev.⁷⁷ Dalje Ludvik Tončič navaja pričanja Boga Komelja, da so ob vsejugoslovanski akciji nabiranja starega papirja leta 1951 vneteži nabrali za dva vagona starega papirja, ki so ga našli na podstrešju okrajnega poslopja, kjer se je nahajal mestni arhiv, in ga odpeljali v papirnico v Vevče.⁷⁸

Do leta 1941, ko je bil ustanovni občni zbor Muzejskega društva v Novem mestu, so člani pripravljalnega odbora zbirali gradivo in pripravili obrtnogospodarsko razstavo. Do ustanovnega občnega zbora so zbrali veliko gradiva. Šlo je predvsem za prispevke in druge darove, pri čemer je pomemben dar zasebni muzej duh. svetnika Mrkuna.⁷⁹ Takratni župan Novega mesta dr. J. Režek jim je za hrambo teh predmetov dodelil dva v ta namen urejena prostora v podprtiličju meščanske šole.⁸⁰

Tam so bili poleg muzejskih predmetov tudi ostanki mestnega arhiva, svežnji aktov in fascikli starejše mestne registrature, ki sta jih leta 1934 v muzejsko shrambo prinesla prof. Janko Jarc in maturant Milan Dodič, in nekaj aktov nekdanjega terezijanskega okrožnega urada. Ostalo arhivsko gradivo je bilo med vojno uničeno. Kar je bilo shranjeno v muzejski shrambi v prostorih meščanske šole (muzealije in arhiv), so prof. Alojz Turk in dijaka Ivan Komelj in Jože Penca reševali iz gorečega poslopja. Rešili so halštatski oklep in arhiv, ni jim pa uspelo rešiti skoraj popolne zbirke novomeškega tiska in ohranjenega dela Tandlerjeve izposojevalne knjižnice. Ohranjeno gradivo so začasno hranili v gimnazijskem poslopju, od koder je bilo preneseno v podstrešne prostore mestne hiralnice. Po osvoboditvi pa so spet dobili prostor v prenovljeni meščanski šoli, kjer pa je to gradivo izgledalo kot kopica papirja. Kot poroča Janko Jarc, je pri teh selitvah prihajalo do velikih izgub gradiva.⁸¹

⁷² Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 143.

⁷³ Kronika slovenskih mest, 1936, št. 3, str. 199.

⁷⁴ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 143–144.

⁷⁵ Vrabc, Naši krajevni muzeji, str. 10.

⁷⁶ Tončič, Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja, str. 56.

⁷⁷ Tončič, Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja, str. 56–57.

⁷⁸ Tončič, Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja, str. 54.

⁷⁹ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

⁸⁰ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 141.

⁸¹ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 141.

Ludvik Tončič obžaluje, da so bili najznamenitejši novomeški arheološki predmeti – knežji bronast oklep in drugi predmeti iz iste gomile, leta 1941 naskrivaj odpeljani v ljubljanski Narodni muzej, da ne bi postali italijanski vojni plen. Čeprav je znano, kje je bil oklep najden in kdo ga je izkopal, se v Dolenjskem muzeju še vedno nahaja le kopija, medtem ko je original še vedno v Narodnem muzeju.⁸² Ponovno reševanje in urejanje arhivalij sta po vojni opravljala honorarna arhivska uslužbenca Otmar Skale in Jože Lavrič.⁸³

Da pa le ne bi bilo vse tako črnogledno in pogubno za zgodovinsko gradivo na Dolenjskem, so poskrbeli člani pripravljalnega odbora muzejskega društva, ki so leta 1941 tudi formalno ustanovili muzejsko društvo.

Delovanje pripravljalnega odbora za ustanovitev muzejskega društva v Novem mestu se je pokazalo tudi tik pred samim ustanovnim občnim zborom, ko so se tri dni pred občnim zborom odvijala predavanja o različnih temah, katerih rdeča nit je bila Dolenjska s prestolnico Novim mestom. Kot je zapisano v članku Muzejsko društvo v Novem mestu ustanovljeno, objavljenem v časopisu Jutro 11. januarja 1941, "so bila vsa predavanja sprejeta s toplim zanimanjem".

V torek, 7. januarja 1941, je v Sokolskem domu o narodnem prerodu Novega mesta predaval prof. Janko Jarc. Navzočim je predaval, kako se je narodna misel v Novem mestu borila s privilegiranim tujstvom.⁸⁴ Spregovoril je o ustanovitvi mestne garde, narodnih organizacij, čitalnic in gasilskih organizacij.⁸⁵ Sledila je projekcija filma akademskega slikarja Božidarja Jakca o Dolenjski in o Novem mestu. Gledalci so uživali ob posnetkih krajskih motivov in ob podobah iz novomeškega življenja v letu 1931.⁸⁶ Predavanja so se nadaljevala v sredo, 8. januarja 1941, v Prosvetnem domu s skioptičnim predavanjem umetnostnega zgodovinarja Jožeta Gregoriča o arhitektonskih, kiparskih in slikarskih spomenikih v Novem mestu in okolici,⁸⁷ medtem ko je bilo predvideno predavanje univ. prof. dr. Milka Kosa o začetkih Novega mesta zaradi bolezni predavatelja prestavljeno.⁸⁸ Za tretji dan, četrtek, 9. januarja 1941, je bil v sejni dvorani mestnega magistrata predviden ustanovni občni zbor muzejskega društva v Novem mestu, pred tem pa je občinstvo poslušalo predavanje banskega konservatorja univ. prof. dr. Franceta Mesesnela o tem, kako se je pri

nas širilo zanimanje za posamezne kulturne pango, kako smo z ustanovitvijo Muzejskega društva v Ljubljani stopili ob bok drugim narodom, ki jih je zlasti romantika spodbujala k zbiranju starin, o nalogah muzeja v Novem mestu, ki naj prikazuje ljudsko življenje v Novem mestu nekdanj in danes.⁸⁹ Po predavanju je sledil ustanovni občni zbor Muzejskega društva v Novem mestu.⁹⁰

Ustanovnega občnega zbora so se udeležili vsi vidnejši predstavniki javnega in kulturnega življenja Novega mesta ne glede na strankarsko usmerjenost.⁹¹ V članku Muzejsko društvo v Novem mestu ustanovljeno, ki je bil objavljen v časopisu Jutro 11. januarja 1941, lahko preberemo, da so se občnega zbora udeležili poleg številnega domačega občinstva še okrajni načelnik Vidmar, župan dr. Polenšek, predsednik okrožnega sodišča Gustav Barle, starosta sokolske župe dr. Vašič, gimnazijski ravnatelj Dolenc, ravnatelj kmetijske šole na Grmu inž. Avsec, kanonik prof. Kek, predsednik Mestne hranilnice J. Turk in drugi.⁹² Zbrane je najprej pozdravil predsednik pripravljalnega odbora dr. Davorin Gros, sledilo je predavanje banskega konservatorja univ. prof. dr. Franceta Mesesnela, nato pa je prof. dr. Alojz Turk podal poročilo o delu pripravljalnega odbora. Navzoči so nato sprejeli pravila Muzejskega društva v Novem mestu ter določili članarino in nazadnje izvolili upravni odbor.⁹³

Prvi upravni odbor Muzejskega društva v Novem mestu, sestavljen ne glede na strankarsko pripadnost, so sestavljali: predsednik odvetnik dr. Ivan Vašič, Gustav Barle, prof. Oskar Frankič, Jože Gregorič, J. Gode, prof. Koštial, dr. Kyovsky, kan. Šešek, dr. A. Turk in cand. phil. Jovo Vašič, blagajnika prof. Kek in Ferdo Meršol, prvi častni član pa je postal duh. svetnik Mrkun.⁹⁴

Uradno je društvo dobilo naziv Muzejsko društvo v Novem mestu,⁹⁵ čeprav je v virih pogosto zaslediti tudi naziv Muzejsko društvo za Dolenjsko. Mogoče je, da se je ta naziv uporabljal tudi zato, ker so si člani zadali kot namen "pospeševati domoznanstvo v zgodovinskem, zemljepisnem, narodopisnem in prirodopisnem oziru na Dolenjskem, zlasti v novomeškem in črnomaljskem okraju".⁹⁶ Kakorkoli že, društvo si je prizadevalo pospeševati domoznanstvo, dvigniti kulturno zavest, kar je pomembna in ključna naloga, ki so jo muzejska društva in muzeji opravljali v času pred drugo svetovno vojno.

⁸⁹ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

⁹⁰ DM NM, Vabilo na ustanovni občni zbor Muzejskega društva v Novem mestu.

⁹¹ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 145.

⁹² DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

⁹³ DM NM, Dnevni red ustanovnega občnega zbora, 9. 1. 1941.

⁹⁴ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

⁹⁵ DM NM, Pravila Muzejskega društva v Novem mestu.

⁹⁶ DM NM, Pravila Muzejskega društva v Novem mestu.

⁸² Tončič, Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja, str. 57.

⁸³ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 141.

⁸⁴ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

⁸⁵ DM NM, Slovenec, 11. 1. 1941.

⁸⁶ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

⁸⁷ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

⁸⁸ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

USTANOVNI OBČNI ZBOR	
MUZEJSKEGA DRUŠTVA V NOVEM MESTU	
9. JANUARJA 1941. V SEJNI DVORANI MESTNEGA MAGISTRATA.	
<u>DNEVNI RED :</u>	
1-	Otvoritev in pozdrav predsednika pripravljalnega odbora dr. Davorina Grosa.
2-	Predavanje ban. konservatorja univ. prof. dr. Franceta Mesesnela: Naloge Muzejskega društva in spomeniško varstva v Novem mestu.
3-	Poročilo o delu pripravljalnega odbora poda prof. dr. Alojz Turk.
4-	Čitanje in sprejem pravil Muzejskega društva v Novem mestu ter določitev članarine.
5-	Volitve : predsednika, odbornikov in dveh računskih preglednikov.
6-	Slučajnosti.

Dnevni red ustanovnega občnega zbora (Arhiv DM NM).

Društvo si je za uresničitev tega namena zadalo naslednje naloge: zbiranje zgodovinskih, zemljepisnih, narodopisnih in prirodopisnih predmetov ter ustanovitev knjižnice in arhiva, hranjenje predmetov organizacij in zasebnikov, pospeševanje znanstvenega raziskovanja in ohranjanje kulturne dediščine, zbiranje članov, prirejanje predavanj, ekskurzij, razstav, povezovanje s sorodnimi društvi, izdajanje publikacij, podpiranje Narodnega muzeja v Ljubljani v njegovem delovanju.⁹⁷

Sredstva za delovanje muzejske dejavnosti, ki so bila predvidena s sprejetim statutom, so bila članarina, ustanovnina, volila, vstopnina v muzej, dohodki od predavanj in publikacij ter javne in zasebne podpore.⁹⁸ Muzejskemu društvu so nudili podporo župani, ki so se srečali s predlogom ustanovitve muzeja⁹⁹, meščani, ki so društvu darovali predmete,¹⁰⁰ in duh. svetnik Mrkun, ki je društvu podaril zasebni muzej.¹⁰¹ Že v tridesetih letih, ko so člani pripravljalnega odbora muzejskega društva začeli zbirati predmete, jim je takratni župan dr. Režek dodelil dva prostora v meščanski šoli, kamor so te predmete lahko shranili. Tik pred nemškim napadom na Novo mesto je občina bodočemu muzeju dodelila prve tri prostore v poslopju nekdanjega kapucinskega samostana.¹⁰²

Prestavljeno predavanje M. Kosa so izpeljali 4. marca 1941. V tem mesecu naj bi začeli nabirati tudi članstvo, občina pa naj bi bodočemu muzeju dodelila prve prostore v poslopju nekdanjega kapucinskega samostana.¹⁰³ Vse je kazalo, da bo dolgo pričakovano muzejsko društvo zaživelo polno življenje in začelo uresničevati vse naloge, zadane s statutom, nakar so bila njihova prizadevanja nasilno prekinjena, kajti 11. aprila 1941 se je v Novem mestu začelo vojno obdobje. Med drugo svetovno vojno je delo muzejskega društva bolj ali manj mirovalo, le zagnani člani, ki so ostali v Novem mestu, so reševali zbrane muzealije in arhivalije iz gorečih in podirajočih se poslopjij.

Začetki ustanovitve arhiva v Novem mestu segajo v leto 1935, ko je Muzejsko društvo pričelo zbirati muzealije in arhivalije za bodoči novomeški oziroma dolenski muzej.¹⁰⁴ Muzejsko društvo je pridobilo tudi arhiv, ki je v Novem mestu že obstajal in o katerem je Ivan Vrhovec napisal, da "kopica papirja iz zadnjih treh stoletij ne zasluži tega imena".¹⁰⁵ Prenesen je bil v novo šolsko poslopje, ki ga je za potrebe snujočega se mestnega muzeja opremil župan dr. J. Režek.¹⁰⁶

Okrajni arhiv Novo mesto je bil ustanovljen leta 1946, leta 1957 je bil priključen Dolenjskemu muzeju, vendar je takrat Dolenjski muzej že profesionalna ustanova. Od leta 1952 je bil upravnik

⁹⁷ DM NM, Pravila Muzejskega društva v Novem mestu.

⁹⁸ DM NM, Pravila Muzejskega društva v Novem mestu.

⁹⁹ DM NM, Slovenec, 11. 1. 1941.

¹⁰⁰ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

¹⁰¹ DM NM, Jutro, 11. 1. 1941.

¹⁰² Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 146.

¹⁰³ Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 143-144.

¹⁰⁴ <http://www.novomesto.si/si/kultura/ustanove/arhiv/>

¹⁰⁵ Kronika slovenskih mest, 1937, št. 2, str. 82.

¹⁰⁶ Kronika slovenskih mest, 1937, št. 2, str. 82.

muzeja istočasno tudi vodja arhiva.¹⁰⁷ Ustanovitev arhiva in mestnega muzeja v Novem mestu nista sovpadala.

Tudi o knjižnici, ki naj bi bila neobhodna spremljevalka lokalnega muzeja,¹⁰⁸ je težko povedati kaj določenega, kajti podatkov o organiziranem knjižničarskem delu ni moč zaslediti. Povsem logično pa je sklepati, da je muzej zbiral in hranil tudi literarno gradivo, vendar podatkov o kakšni sistematizaciji tega gradiva iz razpoložljivih virov ni bilo moč razbrati.

Društvo je bilo ponovno oživljeno po osvoboditvi leta 1946 in ne šele leta 1950, kot v Kulturnozgodovinskem vodniku iz leta 1976 navaja Janko Jarc.¹⁰⁹ O tem se lahko prepričamo na podlagi Programa Muzejskega društva za okrožje Novo mesto, ki ga je spisal Bogo Komelj v imenu pripravljalnega odbora 1. julija 1946. V Programu lahko preberemo, da je društvo med vojno "popolnoma prenehalo s svojim delovanjem. Sedaj pa po zmagovitem zaključku naše borbe je prišel čas, da resno začnemo z delom, da bo novomeško okrožje dobilo svoj muzej."¹¹⁰ Glavna naloga muzejskega društva je postala zbiranje muzejskega gradiva in iskanje prostorov za muzejsko zbirko.¹¹¹ Pri iskanju prostorov so se obrnili na medkrajevni ljudski odbor s prošnjo, da jim priskrbi prostore, kjer bi lahko odprli muzej, kajti že leta 1945 so začeli z zbiranjem predmetov. Najprej bi predstavili zbirko NOB, nato mestni muzej, nato še arheološkega in etnografskega.¹¹²

Ustanovni občni zbor obnovljenega Muzejskega društva v Novem mestu pa je potekal 27. februarja 1950 v Sindikalnem domu. V začetku so se spomnili delovanja Muzejskega društva izpred druge svetovne vojne. Bogo Komelj, društveni tajnik, je poudaril, da je bilo društvo obnovljeno že 27. avgusta 1946, ko je notranji oddelek novomeškega okrožja odobril društvena pravila in dovolil obstoj društvu,¹¹³ vendar iz drugega vira, ki ga prav tako hrani Dolenjski muzej, lahko razberemo, da je Oddelek za notranje zadeve območja v Novem mestu dne 2. julija 1946 na podlagi društvenih pravil in društvenega programa dovolil ustanovitev Muzejskega društva za okrožje Novo mesto.¹¹⁴ Za predsednika je bil izvoljen učitelj Jože Zamljen –

Drejče, za tajnika pa Bogo Komelj,¹¹⁵ čeprav se tudi v tem razni viri nekoliko razlikujejo. Če sledimo zapisniku obnovljenega Muzejskega društva iz leta 1950, je v prvotno predlaganem odboru predsednik sodnik dr. Mile Jenko, Bogo Komelj je predlagan za podpredsednika, Jože Zamljen – Drejče pa za vodjo sekcije NOB. Ker je predlagan odbor preštevilčen, na občnem zboru predlagajo nov odbor, ki mu predseduje Bogo Komelj, gospodar je Severin Šali, med odborniki pa je tudi Jože Zamljen – Drejče.¹¹⁶ Od kje podatki, da je predsednik postal Jože Zamljen, tajnik pa Bogo Komelj, ni čisto jasno, možno pa je, da sta ti dve funkciji omenjena nosila v pripravljalnem odboru in je tako prišlo do napačnega sklepanja. Na začetku zapisnika namreč lahko preberemo: "Ker je bil predsednik Muzejskega društva tov. Zamljen Jože zadržan, otvori občni zbor društveni tajnik tov. Komelj Bogo."¹¹⁷

Poglavitna naloga Muzejskega društva, ustanoviti muzej, se je začela uresničevati leta 1949, ko so stekle intenzivnejše priprave. Na ustanovnem občnem zboru 27. februarja 1950 je bil sprejet sklep o ustanovitvi muzeja in Žen je spregovoril o pomenu muzeja za Novo mesto.¹¹⁸ Ljudski odbor Ljubljanske oblasti v Ljubljani je 1. junija 1950 izdal odločbo, da preide Dolenjski muzej v Novem mestu v pristojnost Okrajnega ljudskega odbora Novo mesto. S tem je bil določen tudi vodja muzeja, to je postal Srečko Zabrič, prof. zgodovine in zemljepisa.¹¹⁹ Muzej v Novem mestu je postal profesionalna ustanova.

Krško

Krško polje je poseljeno že od prazgodovine dalje in kot tako je bogata zakladnica arheoloških virov. Oton Aumann iz Krškega se je ukvarjal z raziskovanjem paleontoloških najdišč. Odkril je najdišča fosilov in petrafaktov in pri tem naletel na arheološke predmete. Najdene predmete, svojo privatno zbirko, je Aumann razstavil za javnost leta 1938.¹²⁰ V tridesetih letih, ko glavno vprašanje postane narodno vprašanje in narašča zanimanje za zgodovino domačega kraja, je bila verjetno ta zbirka tudi glavni razlog, da se je interes javnosti za preteklost zbudil.

V začetku leta, 19. januarja 1939, so se sestali

¹⁰⁷ <http://www.novomesto.si/si/kultura/ustanove/arhiv/>

¹⁰⁸ Vrabc, Naši krajevni muzeji, str. 10.

¹⁰⁹ Tončič, Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja, str. 58.

¹¹⁰ DM NM, Program Muzejskega društva za okrožje Novo mesto.

¹¹¹ DM NM, Program Muzejskega društva za okrožje Novo mesto.

¹¹² DM NM, Zapisnik ustanovnega občnega zbora obnovljenega Muzejskega društva v Novem mestu.

¹¹³ DM NM, Zapisnik ustanovnega občnega zbora obnovljenega Muzejskega društva v Novem mestu.

¹¹⁴ DM NM, Dovoljenje za ustanovitev Muzejskega društva v Novem mestu.

¹¹⁵ Tončič, Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja, str. 58 in Jarc, Petindvajset let Dolenjskega muzeja, str. 146.

¹¹⁶ DM NM, Zapisnik ustanovnega občnega zbora obnovljenega Muzejskega društva v Novem mestu.

¹¹⁷ Prav tam.

¹¹⁸ Prav tam.

¹¹⁹ Tončič, Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja, str. 58.

¹²⁰ Štirideset let Posavskega muzeja Brežice, str. 5.

dekan Kurent, dr. Tomšič, R. Engelsberger, Josip Vutkovič, Jožko Pfeifer, Ivan Jerman, Franc Vodopivec, Oton Aumann in Henrik Lazarini, člani pripravljalnega odbora za ustanovitev muzejskega društva v Krškem. V svoje vrste so povabili tudi predstavnike brežiškega okraja dr. Mušiča, Krajška in Tratnika, v odbor pa so vključili še Stiplovška, Stovička, Likarja in Kozjeka. Njihovi glavni nalogi sta bili pripraviti društvena pravila in odpreti muzejsko zbirko.¹²¹

Še istega leta, 30. septembra, je bilo muzejsko društvo uradno ustanovljeno. Ustanovni občni zbor se je odvijal v posvetovalnici mestnega gospodarskega odbora v Krškem¹²² in dr. Mušič je poudaril, da je oblikovanje muzejskega društva na arheološko tako pomembnem območju še kako aktualno, kot najvažnejšo nalogo društva pa je označil zbiranje in varovanje bogastva, ki ga je v okolici Krškega nakopičila zgodovina.¹²³

Društvo se je zavezalo, da bo nabiralo, kupovalo in hranilo predmete lokalnega pomena za zgodovinski, narodopisni, umetnostni, umetnostnoobrtni in prirodopisni muzej v Krškem, oživljalo smisel za zgodovino, narodopisje in umetnost, širilo znanje o zgodovini, ustanovilo muzejsko knjižnico, prirejalo predavanja, izvajalo publicistično funkcijo in ohranjalo zgodovinsko pomembne stavbe in spomenike.¹²⁴ Lokalni muzej bo nastanjen v baročni cerkvi sv. Duha in ne bo konkuriral Narodnemu muzeju v Ljubljani, piše univ. prof. dr. B. Saria in izpostavlja še drugo zelo važno funkcijo društva, ki pa je varovanje zgodovinskih spomenikov na terenu. Izrazi upanje, da bodo izkopavanja postala bolj sistematična, pod budnim očesom strokovnjakov pa bi lažje potekalo tudi opazovanje in registriranje vseh slučajnih najdb.¹²⁵ Tudi ko Janko Vrabec govori o področju delovanja posameznih muzejev, izpostavlja kot prioriteto nalogo muzejskega društva v Krškem ukvarjanje z bogato arheološko zgodovino okraja.¹²⁶ Dr. Saria se tudi zaveda, kako koristni za poznavanje nacionalne zgodovine so prav lokalni muzeji, kajti če dobro delujejo, so tesno povezani s svojo okolico in domačini mu bolj zaupajo.¹²⁷

Muzejsko društvo se je usmerilo v najpomembnejšo nalogo, v ustanovitev muzeja. V ta namen so se usmerili v adaptacijo baročne cerkvice sv. Duha, ki je bila namenjena za muzejsko zbirko. Lokalni muzej so odprli 11. novembra 1940, slabo leto po ustanovnem občnem zboru muzejskega

društva v Krškem.¹²⁸ Gradivo za prvo muzejsko zbirko so darovali zasebni zbiratelji in člani muzejskega društva.¹²⁹

Žal o drugih nalogah, zadanih s statutom na ustanovnem občnem zboru, na podlagi razpoložljivih virov ni moč potegniti tehtnih zaključkov. Nepodpisani avtor publikacije Štirideset let posavskega muzeja Brežice 1949–1989 sicer piše o "zagnanem delu članov društva do začetka druge svetovne vojne", vendar ničesar ne spregovori o drugem delovanju društva in lahko se upravičeno vprašamo, koliko je ta podatek sploh verodostojen. Lahko le verjamemo tem besedam, preveriti, da je bilo res tako, pa ne moremo.¹³⁰

Franjo Stiplovšek, član Muzejskega društva v Krškem (Moder, Vodnik po slovenskih muzejih, str. 11).

¹²⁸ Štirideset let Posavskega muzeja Brežice, str. 6.

¹²⁹ Moder, Vodnik po slovenskih muzejih, str. 11.

¹³⁰ Pri viru Štirideset let Posavskega muzeja Brežice moramo upoštevati, da ne priča o Muzejskem društvu, temveč o Posavskem muzeju in je Muzejsko društvo omenjeno zgolj kot začetnik organizirane muzejske dejavnosti v tem delu Slovenije. Pisec te publikacije citira podatke o delovanju društva pred drugo svetovno vojno, ki naj bi jih hranil arhiv Posavskega muzeja Brežice, vendar je ta arhiv trenutno založen. Ogromno gradiva o Muzejskem društvu pa je ohranjenega iz časa po drugi svetovni vojni, vendar je muzej takrat obstajal že kot profesionalna ustanova in je za to raziskavo neuporabno.

¹²¹ Štirideset let Posavskega muzeja Brežice, str. 5.

¹²² Kronika slovenskih mest, 1939, št. 4, str. 241.

¹²³ Štirideset let Posavskega muzeja Brežice, str. 6.

¹²⁴ Štirideset let Posavskega muzeja Brežice, str. 5–6.

¹²⁵ Kronika slovenskih mest, 1939, št. 4, str. 241.

¹²⁶ Vrabec, Naši krajevni muzeji, str. 10.

¹²⁷ Kronika slovenskih mest, 1939, št. 4, str. 242.

Vojni čas je v Krškem prekinil prizadevanja članov muzejskega društva. Nasprotno pa je nemški okupator želel zbirko razširiti in urediti neke vrste okrajni muzej, ki bi prikazoval in utemeljeval nemštvo na tem ozemlju. Zbirko so prestavili v Valvasorjevo hišo. Drugih podatkov o obstoju in delovanju tega muzeja ni.¹³¹

Slikar Franjo Stiplovšek, član predvojnega Muzejskega društva, je postal upravnik Mestnega muzeja v Krškem, katerega zbirke so se nahajale v Valvasorjevi hiši. Ob pomoči arheologa dr. Rudolfa Brataniča je po drugi svetovni vojni v brežiškem gradu uredil novo muzejsko postavitev. V sedmih grajskih sobah so bile predstavljene arheološka in narodopisna zbirka, zbirka poznega srednjega veka, doba fevdalizma in meščanstva. Zbirka je odprla svoja vrata 26. junija 1949.¹³²

Prekmursko muzejsko društvo

Da Prekmurje potrebuje ustanovo, ki bi bedela nad shranjevanjem prekmurske kulturne dediščine, so se že zgodaj zavedali in to tudi javno izražali prekmurski intelektualci. Dr. Franc Ivanocy, Števan Kuhar in Jožef Klek ml. so bili med prvimi, ki so začeli zbirati gradivo o Prekmurju.¹³³ Leta 1915 je bogoslovec Jožef Baša v Novinah zapisal, da je ustanovitev muzeja v Prekmurju nujna, kajti muzej je idealen prostor za seznanjanje z zgodovino nekega področja. Podobno sta razmišljala tudi Franc Bajlec in Vilko Novak leta 1928, kajti v Novinah zasledimo članek, ki govori o tem.¹³⁴

Ivan Zelko se je lotil zbiranja prekmurskih knjig, časopisov in rokopisov in leta 1932 sta v Murski Soboti z Vilkom Novakom pripravila razstavo prekmurskega tiska. Zbrano gradivo je predstavljalo prvi knjižni fond za poznejšo knjižnico Prekmurskega muzejskega društva.¹³⁵ Kot je zapisal Franjo Baš,¹³⁶ nastane v Murski Soboti leta 1935 Prekmursko muzejsko društvo, ki je začelo z literarnim prikazovanjem prekmurske preteklosti.

Preteklo je par desetletij, da je želja po ustanovitvi muzeja v Prekmurju postala resničnost. Jeseni leta 1934 so šolski upravitelj Franc Gumilar, profesor Vilko Novak in pravnik Vladimir Škerlak osnovali pripravljalni odbor, ki naj bi pripravil vse potrebno za ustanovitev Prekmurskega muzejskega društva. Cilje društva so predstavili v Murski

krajini.¹³⁷ osnovanje muzeja, ki bo s svojimi zbirkami predstavljal Prekmurje, vršil vzgojno in znanstveno funkcijo, zbiranje narodopisnega in umetnostnega gradiva, književnih del v prekmurskem narečju in literature o krajih ob Muri.¹³⁸ V raznih časopisih po Sloveniji so objavili poziv, v katerem so poudarjali potrebo po raziskovanju gradiva in potrebo po muzeju v Prekmurju.¹³⁹

Z vabilom na ustanovni občni zbor, ki je bil 23. junija 1935 v meščanskem domu v Murski Soboti, so se obračali na vse, ki bi želeli vsestransko preučevati prekmursko zemljo in ljudstvo v zemljepisnem, zgodovinskem, narodopisnem, jezikoslovnem, slovstvenem, socialnogospodarskem in splošnokulturnem pogledu. Od 96 članov se jih je ustanovnega občnega zbora udeležilo 46. Prisotna pa sta bila tudi dr. Fran Kovačič in Niko Vrabl kot predstavnik Zgodovinskega društva Maribor.¹⁴⁰

Na ustanovnem občnem zboru so sprejeli pravila društva, se seznanili z njegovimi nalogami in izvolili odbor. Predsednik je postal Franc Gumilar (šolski upravitelj v Lipovcih), podpredsednik Vilko Novak (profesor v Mariboru), tajnik Vladimir Škerlak (odvetnik), blagajnik Rudolf Mušič (profesor v Murski Soboti), arhivar Andrej Šavli (šolski upravitelj v Predanovcih), gospodar Janez Nemeč (študent) in knjižničar Ivan Zelko (teolog), za odbornika pa je bil imenovan Miroslav Kokolj (učitelj v meščanski šoli v Lendavi). O nalogah in namenu društva je spregovoril Vilko Novak, dr. Fran Kovačič pa je omenil delovanje Zgodovinskega društva v Mariboru tudi na območju Slovenske krajine.¹⁴¹

Prvi redni občni zbor društva je bil 29. septembra 1935. Vilko Novak je pripravil predavanje o prvem prekmurskem posvetnem pisatelju Jožefu Košiču, nato pa so izvolili nov odbor: predsednik je postal Vilko Novak, podpredsednik Franc Gumilar, tajnik Vladimir Škerlak, blagajnik Franc Bajlec, knjižničar Ivan Zelko, odborniki pa Bela Horvat, Andrej Šavli in Miroslav Kokolj. Sklenili so še, da bo društvo izdajalo razne publikacije, s katerimi bi uspešneje razvijali svoje znanstveno delovanje.

Poleti 1935 so začeli pri Bratonicih izkopavati gomile, vendar je izkopavanja ustavil banovski spomeniški referent Fran Stele z utemeljitvijo, da kot nestrokovnjaki niso pristojni za take posege in da to spada v pristojnost Mestnega muzeja v

¹³¹ Štirideset let Posavskega muzeja Brežice, str. 6.

¹³² Moder, Vodnik po slovenskih muzejih, str. 11.

¹³³ Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

¹³⁴ Vršič, Kulturno približevanje Prekmurja s Slovenijo, str. 45.

¹³⁵ Vršič, Kulturno približevanje Prekmurja s Slovenijo; Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo.

¹³⁶ Baš, Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško varstvo v Sloveniji, str. 317.

¹³⁷ Tednik za gospodarstvo, prosveto in politiko, ki je začel izhajati 6. marca 1932. Prvenstveno je bil namenjen somišljenikom Živkovičeve vlade (Kuzmič, Časopisje raznih strank v Prekmurju, str. 75–88).

¹³⁸ Vršič, Kulturno približevanje Prekmurja s Slovenijo, str. 46.

¹³⁹ Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

¹⁴⁰ Vršič, Kulturno približevanje Prekmurja s Slovenijo, str. 48; Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

¹⁴¹ Vršič, Kulturno približevanje Prekmurja s Slovenijo, str. 47.

Mariboru. Avgusta 1935 so začeli z načrtnim zbiranjem knjižnega gradiva. Sresko načelstvo v Lendavi so prosili, naj po šolah pošlje okrožnico, v kateri prosi šole, da bi stare knjige odstopili knjižnici društva.¹⁴² Kako je bila akcija uspešna, je težko presoditi, kajti podatkov o tem ni mogoče zaslediti. Voditi so začeli tudi bibliografijo prekmurskih tiskov. S pomočjo izdajateljev in založnikov, ki so odgovorili na vprašalnike, sestavljene v ta namen, so leta 1939 zbrali kartoteko prekmurskega časopisa. Leta 1937 in 1939 je društvo dalo pobude za preimenovanje nekaterih krajev v Prekmurju, vendar do zelenega preimenovanja ni prišlo.¹⁴³

Prva strokovna ekskurzija, ki jo je društvo organiziralo 18. avgusta 1936, je bila ogled fresk in gotske cerkve v Turnišču. Predavanje o tem sta pripravila Vilko Novak in Ivan Zelko. Novembra 1937 so predstavili načrte o nadaljnjem delovanju. V mislih so imeli predavanja iz lokalne zgodovine, predavanja na politično, kulturno in socialno tematiko ter predavanja izobraževalne narave. Vendar so, kot lahko preberemo v Kuzmičevem članku o Prekmurskem muzejskem društvu, v letu 1938 organizirali štiri predavanja, ki so bila slabo obiskana in društvo je razmišljalo o novih oblikah dela.

Posebno slovesnost je 12. septembra 1937 pri sv. Benediktu v Krašovcih društvo pripravilo ob jubilejih dveh zaslužnih prekmurskih mož, Miklošu Kuzmiču in dr. Francu Ivanocyju. Z njuno pomočjo se je prekmursko prebivalstvo začelo usmerjati v slovenstvo. Ob 200-letnici rojstva pisatelja Mikloša Kuzmiča so na zunanji strani cerkve postavili spominsko ploščo pisatelju, ki je prekmursko prebivalstvo približal slovenski besedi. Dr. Francu Ivanocyju, branitelju narodnih pravic, ki se je zavedal moči slovenskega tiska nad prekmurskim prebivalstvom, pa so ob 80-letnici rojstva postavili nagrobnik. Ob tej priložnosti je izšla tudi prva knjiga, ki jo je Muzejsko društvo izdalo, z naslovom "Mikloš Kuzmič – dr. Franc Ivanocy". Avtorja knjižne publikacije sta Ivan Zelko, ki je spregovoril o življenju in delovanju Mikloša Kuzmiča, in Vilko Novak, ki je predstavil dr. Franca Ivanocyja. Izdali so dve razglednici, z motivom turniške cerkve in portalom soboškega gradu ter kartico z Ivanocyjevim nagrobnikom. Dobiček od prodaje je bil namenjen za delovanje društva.¹⁴⁴

Člani muzejskega društva so v soboškem gradu leta 1937 pripravili razstavo gradiva iz prevratne dobe. Razstavili so letake iz let 1918–1921, slike, slovstvo iz prevratne dobe, rokopise, denar in dokazila o določanju prekmurskih meja.¹⁴⁵

Dr. Franc Ivanocy, teolog, zgodovinar in narodni voditelj (Enciklopedija Slovenije, 4, str. 213).

V mariborskem Časopisu za zgodovino in narodopisje so objavljali letna poročila o delovanju Prekmurskega muzejskega društva, strokovne članke pa so objavljali tudi aktivni člani društva: Zelko, Novak, Kokolj idr. Namere, da bi dvojno številko Časopisa za zgodovino in narodopisje posvetili Prekmurju, je preprečila druga svetovna vojna.¹⁴⁶

Ves čas svojega delovanja do druge svetovne vojne je Prekmursko muzejsko društvo iskalo prostore za svoje aktivnosti, za shranjevanje in restavriranje že zbranega gradiva in za osnovanje muzeja. Župan Hartner jim je obljubil prostore, vendar obljube ni izpolnil. Prostor za muzejsko zbirko so sprva določili v grajski kapeli, a zaradi prevelikih stroškov za obnovo je bil ta načrt neizvedljiv. Potrebo po muzeju so izrazili tudi slovenski zgodovinarji na zborovanju leta 1940. Pozdravili so prizadevanje Prekmurskega muzejskega društva za ustanovitev muzeja in pozvali oblasti, naj mu omogočijo primerno nastavitve. V soboški osnovni šoli so našli večjo sobo, ki bi bila primerna

¹⁴² Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

¹⁴³ Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

¹⁴⁴ Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

¹⁴⁵ Vršič, Kulturno približevanje Prekmurja s Slovenijo, str. 48.

¹⁴⁶ Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

za konserviranje in restavriranje muzejskih predmetov.¹⁴⁷

Nadaljnje delovanje je preprečila druga svetovna vojna. Zbirka je ostala na šoli, med vojno so jo prenesli v delavski dom, po vojni pa je Bela Horvat zbirko prenesel v soboški grad, kjer so dobili tri prostore. Leta 1956 je bil na istem gradu ustanovljen pokrajinski muzej.

Druge muzejske zbirke, ustanovljene v tridesetih letih 20. stoletja

Zgoraj naštete muzejske zbirke družijo mnogo podobnosti. V vseh primerih so bili pobudniki za nastanek zbirk prizadevni člani muzejskih društev. V želji zbrati, ohraniti in javnosti predstaviti predmete lokalnega pomena so si zadali plemenit cilj – ustanovitev muzeja lokalnega pomena. Po študiju vseh primerov lahko zatrdimo, da je bil predpogoj za ustanovitev muzeja oblikovanje muzejskega društva, ki je pripravilo vse potrebno za ustanovitev muzeja. Tako so v Škofji Loki, v Krškem, v Murski Soboti in nekoliko kasneje v Novem mestu v času med vojnima muzejske zbirke postopno ugledale luč sveta.

V tem času pa sta nastala in bila za javnost odprta še dva muzeja, Mestni muzej Ljubljana in Sokličev muzej, ki ju zaradi tega dejstva ne smemo izpustiti, čeprav z zgoraj naštetimi zbirkami nimata veliko skupnega.

Mestni muzej Ljubljana bi lahko primerjali z omenjenimi, kajti ustanovljen je bil z namenom, da bi zbiral predmete, pomembne za Ljubljano. Ljubljanski mestni svet je leta 1935 ustanovil Mestni muzej. S tem je razbremenil Narodni muzej. V štirinajstih razstavnih sobah so leta 1937 postavili na ogled stalno zbirko stanovanjske kulture ljubljanskega meščana od 15. do začetka 19. stoletja.¹⁴⁸ Glede na predmet zanimanja ga lahko prištevamo med t. i. krajevne muzeje. Razlikuje pa se po glavnem akterju ustanovitve. V ozadju nastanka Mestnega muzeja Ljubljana sloni Ljubljanski občinski svet, ki je sklenil ustanoviti muzej, medtem ko so bili pri omenjenih zbirkah pobudniki ustanovitve muzeja člani muzejskih društev.

Omeniti moramo še Sokličev muzej v Slovenj Gradcu, ki ga je župnik Jakob Soklič odprl za javnost leta 1937. Bil je ljubiteljski umetnostni zgodovinar in je začel z intenzivnim zbiranjem umetniških predmetov in knjig. Njegova zbirka šteje okrog 1500 muzealij. Poleg zgodovinskih, arheoloških in etnoloških predmetov je v zbirki največ umetniških del in predmetov umetne obrti. Soklič je zbral umetniška dela starejših avtorjev: J. A. Straussa, J. J. Mersija, N. Knüpferja, O. V. Pistorja,

in dela slovenskih ter tujih umetnikov, svojih sodobnikov: L. Šušmelja, F. Goloba, M. Maleša, F. Miheliča, L. Spacala, J. Tisnikarja, K. Pečka, B. Jakca, L. Pandurja, Z. Mušiča, T. Stegovca, J. Oltjena, T. in L. Kasimirja, W. Berga in drugih.¹⁴⁹ Iz opisa vsebine zbirke vidimo, da vključuje najrazličnejše predmete in da ni omejena na določeno geografsko območje. Tako po predmetu zanimanja kot po ustanovitelju je ne moremo primerjati z obravnavanimi, z njimi si deli le čas nastanka.

Zaključek

Prehod v novo nacionalno državo leta 1918 je slovenski kulturi dal nov naboj. Že v času avstro-ogrsko monarhije se srečamo z raznoliko kulturno ustvarjalnostjo Slovencev, vendar se šele v lastni državi ta kulturna produkcija lahko potencira. V vseh vidikih razvijajoče se slovenske kulture je zaznati močno domoljubno noto, načrtno negovanje in poudarjanje slovenstva. Leta, desetletja in stoletja življenja pod tujo oblastjo so pustila svoj pečat in okrepila željo Slovencev po kulturnem izražanju v maternem jeziku. Pridevnik "slovenski" je rdeča nit časa med vojnima. Gre za odmik od "nemškega", ki je dolga stoletja narekoval življenja ljudi na slovenskem ozemlju ter odmik od enotne jugoslovanske nacije. Nacionalna zavest Slovencev se je krepila in vse bolj jasno in glasno izražala. Zdi se, da so se dobrodošlo in brez občutka strahu odklenila velika vrata v nacionalna prostranstva slovenskih glav. Odmik od "nemškega" je zaznati v vseh pogledih kulturnega življenja slovenskega prebivalstva.

V letih med vojnima je zaznati velik interes za področje zbiranja in beleženja kulturne dediščine. Muzejem, delujočim že v avstro-ogrski monarhiji, Deželnemu oz. Narodnemu muzeju, muzeju v Celju, zasebnemu muzeju v Kamniku, muzeju na Ptuj, Šolskemu muzeju v Ljubljani, muzejskama zbirkama v Laškem in Kopru ter trem muzejem v Mariboru, se v tem času pridružijo še Etnografski muzej, Prirodoslovni muzej, Mestni muzej v Ljubljani, za področje likovne umetnosti se osnuje Narodna galerija, novi, krajevni muzeji pa nastanejo še v Škofji Loki, v Novem mestu, v Murski Soboti in v Krškem. Ti muzeji nastanejo izven takratnih kulturnih središč, kar je še dokaz več, da je zanimanje za slovensko kulturno dediščino zajelo celotno slovensko ozemlje.

V tridesetih letih 20. stoletja so imeli Slovenci za sabo že dobro desetletje življenja v novi državi. Politično, družbeno in kulturno so se oddaljili od nemštva, ko je postala ideja o enotnem jugoslovanskem narodu, ki bi združeval Slovence, Hrvate

¹⁴⁷ Kuzmič, Prekmursko muzejsko društvo, str. 16.

¹⁴⁸ Moder, Vodnik po slovenskih muzejih, str. 43.

¹⁴⁹ <http://gostje.kivi.si/muzej/slo/zbirke/soklicevmuzej/index.htm>

in Srbe, močna. V teh političnih razmerah je Josip Vidmar izrazil jasno stališče (1932), da se Slovenci ne smejo kulturno utopiti v jugoslovanstvu. Glavno vprašanje tridesetih let je postalo narodno vprašanje. Ustanavljanje muzejskih društev in muzejev ravno v tem času ni naključje. Pobude za muzejsko dejavnost lahko razumemo v luči teh razmer, kajti poudarjanje lokalne dediščine je poudarjanje slovenske dediščine.

Kmalu po letu 1918 je država podržavila določene kulturne ustanove, tiste, ki so bile nacionalnega pomena. Državna podpora je resda omogočila delovanje na profesionalni ravni in kvalitetno delo, vendar so bile te ustanove žal redke. Ker so se intelektualci zavedali pomembnosti lokalne dediščine in dejstva, da je sistematično hranjenje le-te ključnega pomena pri oblikovanju samozavestnega naroda, so v lokalni skupnosti oblikovali muzejsko društvo in lokalni (mestni) muzej društvene narave. Na ta način so znotraj kulturne politike tistega časa omogočili lokalnim muzejskim zbirkam, da so zagledale luč sveta. Lokalne muzejske zbirke bi dopolnjevale zbirke vseslovenskega pomena in tako obogatile razvijajočo se muzejsko dejavnost na Slovenskem.

Glede na vse pridobljene informacije o omenjenih muzejskih društvih lahko podamo sliko, kako je delovalo muzejsko društvo med svetovnjima vojnama, ko je snovalo muzej, ki še ni bil profesionalne narave, in ko so se z zahtevnimi nalogami, ohraniti kulturno preteklost, soočali ljubiteljski zgodovinarji. Situacijska slika stereotipnega muzejskega društva v obdobju med vojnama temelji na pridobljenih in skrbno preučenih podatkih o muzejskih društvih v Škofji Loki, v Novem mestu, v Murski Soboti in v Krškem.

Povod za organizirano javno zbiranje in beleženje lokalne kulturne zgodovine je bila praviloma razstava lokalne materialne kulture, zasnovana kot priložnostna razstava v poletnem času, ki je pokazala, da se v mestu nahaja pomembno gradivo. Med intelektualci je zrasla ideja, da zbirko predmetov ohranijo, jo nadgradijo ter razstavijo kot stalno muzejsko zbirko. Predpogoj za osnovanje lokalnega muzeja je bilo oblikovanje muzejskega društva.

Lokalno muzejsko društvo je na slovesnem ustanovnem občnem zboru sprejelo pravila, ki so bila močno podobna pravilom Muzejskega društva za Slovenijo. Kot glavni namen društva so pravila določala osnovanje muzejske zbirke, knjižnice in arhiva ter hranjenje in zbiranje zgodovinsko, zemljepisno, prirodopisno in narodopisno pomembnih predmetov, izdajanje publikacij ter organiziranje raznih prireditev. Ustanovitev muzejskega društva kot predpogoja za ustanovitev muzeja je bila čisto praktične narave. Muzejsko društvo je namreč družilo raznolike ljudi, tako po smeri izobrazbe kot

idejno, vendar z istim interesom. Da je muzejsko društvo vključevalo meščane različnih poklicnih dejavnosti in različnih idejnih usmeritev, naj bi bila prednost, ki bi v širši javnosti pomagala vzbuditi interes za lokalni muzej. Vodilni predstavniki muzejskega društva so bili intelektualci, ki so prihajali iz vrst gimnazijskih profesorjev, odvetnikov, sodnikov, zdravnikov, akademskih slikarjev, teologov, trgovcev. Za upravljanje in vodenje društva in muzeja so izvolili predsednika, podpredsednika, tajnika, blagajnika in gospodarja. Funkcije so bile neplačane in samo dobra volja in zagnanost je gnala člane, da so vestno opravljali svoje naloge. Zavedali so se, da kljub temu, da njihove funkcije niso profesionalne narave, morajo kar se da dobro opravljati zadane naloge. V nasprotnem primeru bi bilo njihovo delo popolnoma brez pomena.

Tako je bil zastavljeni cilj vse bliže. Lokalna oblast je predloge članov muzejskega društva o ustanovitvi krajevnega muzeja, ki bi skrbel za kulturno dediščino, podpirala. Kako ne, ideja o negovanju slovenstva je bila vendar v tistem času še kako poudarjena. Nova muzejska društva so nastala v okolju, kjer je bil nemški oz. madžarski vpliv nekdanj zelo močan, in to je bil tudi odločilen dejavnik za tako močno narodno zavest. Muzejske zbirke so se z izbruhom druge svetovne vojne soočale z idejami agresorjev, ki so hoteli po svoje interpretirati zbrano gradivo in ga uporabiti kot dokaz o njihovi oblasti nad ozemljem. Vsakokrat je zagnaniam članom muzejskih društev uspelo rešiti zbirke.

Muzejsko društvo je svoje področje zanimanja omejilo na predmete lokalnega pomena. Njihov interes so obsegali predmeti, ki so poudarjali tradicijo kraja, pa naj gre za kulturnozgodovinske, zgodovinske, etnološke, arheološke ali umetnostnozgodovinske zbirke. V tej značilnosti se krajevni muzeji razlikujejo od specializiranih muzejev nacionalnega pomena. Člani muzejskega društva so se zavedali, da je ogromno dragocenih predmetov iz njihovega območja romalo v muzeje v Ljubljano ali celo dlje, pa vendar so bili veseli, da so v kraju vzpostavili nek nivo kulturne zavesti.

Za prvotno majhne muzejske zbirke je občina kmalu našla prostor, ker pa so se zbirke s časom širile in bogatile, so skromni prostori postali neprimerni. Zataknilo se je pri iskanju večjih prostorov, ki bi bili primerni za muzej, kajti na voljo ni bilo veliko primernih stavb. Glavni vir dohodkov so predstavljale članarine in vstopnine v muzej. Na finančno podporo občine in banovine muzejsko društvo ni računalo. Člani muzejskega društva pa so naleteli na široko podporo domačinov in veseli so bili vsakega daru ali donacije in ravno podarjeni predmeti so sestavljali prve zbirke.

Tako občinska oblast kot širša javnost sta načeloma podpirala delovanje muzejskega društva, drugo vprašanje pa je, koliko se je javnost resnično udeleževala predavanj in drugih prireditvev muzejskega društva. Predavanja so bila sicer ena glavnih nalog muzejskega društva, vendar se zdi, da je po začetnem velikem navdušenju zanimanje zanje rahlo upadlo. V okviru ustanovnega občnega zbora so pripravili številna predavanja o lokalno pomembnih dogodkih. Pri tem moramo upoštevati dejstvo, da je bilo muzejsko društvo aktivno dobri dve leti, ko je njegovo delovanje prekinila druga svetovna vojna, in ravno ko je program društva lepo stekel, so ga že prekinili vojni dogodki. Tudi publicistična dejavnost v tako kratkem času ni zaživela, kot je bilo načrtovano. Izdanih je bilo le malo publikacij.

Vzporedno z muzejsko dejavnostjo sta stekli tudi arhivska in knjižničarska dejavnost. Sprva močno prepletene in povezane veje so se ločile, kajti kopica gradiva bi v nasprotnem primeru postala nepregledna. Za vse tri veje je skrbel društveni gospodar in ob upoštevanju dejstva, da gospodar po izobrazbi praviloma ni bil ne bibliotekar, ne arhivar in ne kustos, si lahko predstavljamo, kako zahtevno je bilo vestno opravljati vse zadolžitve in da je hitro postalo nujno, da se funkcija gospodarja sprosti in da se naloge porazdelijo med profesionalne izvajalce.

Kljub vsemu lahko zaključimo, da so prizadevni ljubiteljski zgodovinarji odigrali pomembno vlogo pri oblikovanju slovenske kulturne identitete v obdobju med svetovnjima vojnama. S svojim ugledom so v lokalni skupnosti vzbudili interes za kulturno dediščino in veliko prispevali k popularizaciji muzejske dejavnosti na Slovenskem.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

DM NM – Dolenjski muzej Novo mesto
mapa Muzejsko društvo v Novem mestu

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

ŠKL 259 – Enota v Škofji Loki, gradivo o Muzejskem društvu Škofja Loka.

LITERATURA

Andrejka, Rudolf, Planina, France: *Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj*. Škofja Loka : Odbor za I. obrtno-industrijsko razstavo od 12. julija do 16. avgusta 1936 v Škofji Loki, 1936.

Baš, Franjo: Muzeji, galerije, arhivi in spomeniško

varstvo v Sloveniji 1918–1938. *Spominski zbornik Slovenije; ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije. Kulturne ustanove* (ur. Jože Lavrič). Ljubljana : Jubilej, 1939, str. 314–319.

Berčič, Branko: Pobuda za organiziranje muzejske dejavnosti; ob petdesetletnici. *Loški razgledi*, 33, 1986, str. 37–45.

Berčič, Branko: Snovanje in ustanovitev Muzejskega društva v Škofji Loki, ob petdesetletnici. *Loški razgledi*, 34, 1987, str. 11–25.

Bezljaj Krevel, Ljudmila: *Halo, tu radio Ljubljana! Katalog k razstavi Tehniškega muzeja Slovenije ob sedemdesetletnici ustanovitve Radia Ljubljana*. Ljubljana : Tehniški muzej Slovenije, 1998.

Brojan, Matjaž: *Začetki radia na Slovenskem*. Ljubljana : Modrijan, Radio Slovenija, 1999.

Ciperle, Jože: *Univerza v Ljubljani in njeni rektorji. Katalog razstave Univerza v Ljubljani 2000–2002*. Ljubljana : Univerza v Ljubljani, 2001.

Dolenc, Ervin: Kulturna zakonodaja v Sloveniji v času jugoslovanskega klasičnega parlamentarizma 1918–1929. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 32, 1992, št. 1–2, str. 35–45.

Dolenc, Ervin: *Kulturni boj*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1996.

Dolenc, Ervin: 75 let neprekinjenega delovanja Univerze v Ljubljani; Obdobje 1919–1941. *75 let neprekinjenega delovanja Univerze v Ljubljani* (ur. Marjeta Vilfan) Ljubljana : Univerza, 1994, str. 9–11.

Dolenc, Ervin, Godeša, Bojan, Gabrič, Aleš: *Slovenska kultura in politika v Jugoslaviji*. Ljubljana : Modrijan, 1999.

Dolenec, Ivan: *Moja rast*. Celje : Mohorjeva družba, 1991.

Dolenec, Ivan: Profesorski ceh v Škofji Loki. *Loški razgledi*, 15, 1968, str. 72–77.

Gregorič, Marjan: Posavski muzej Brežice. *108. zvezek zbirke vodnikov kulturni in naravni spomeniki Slovenije*, Maribor : Obzorja, 1983.

Enciklopedija Slovenije, 4, Hac – Kare. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1990.

Enciklopedija Slovenije, 7, Marin – Nor. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1993.

Jarc, Evgen: Kulturne naloge naših mest; iz predavanja na kongresu Zveze mest Kraljevine Jugoslavije v Beogradu I. 1930. *Kronika slovenskih mest*, 1, 1934, št. 1, str. 43–47.

Jarc, Janko: Petindvajset let Dolenjskega muzeja. *Novo mesto. Kulturnozgodovinski vodnik* (ur. Tone Knez). Novo mesto : Dolenjski muzej, 1976, str. 17–96.

Jarc, Janko: Novomeški mestni arhiv. *Kronika slovenskih mest*, št. 2, 1937. str. 82–87.

Kalan, Mira: Knjižnica Loškega muzeja. *Knjižnice na Škofjeloškem* (ur. Ana Florjančič). Škofja Loka : Knjižnica Ivana Tavčarja, Občina Škofja Loka, 1995, str. 171–172.

- Kladnik, Darinka: *Sto muzejev na Slovenskem*. Ljubljana : Prešernova družba, 1998.
- Koblar, France: Gledališče. *Spominski zbornik Slovenije; ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije* (ur. Jože Lavrič). Ljubljana : Jubilej, 1939, str. 308–314.
- Koblar, France: *Moj obračun*. Ljubljana : Slovenska matica, 1976.
- Kremenšek, Slavko: Dileme in težnje v študentskem gibanju. *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič). Ljubljana : Slovenska matica, 1997, str. 75–80.
- Kronika slovenskih mest*, 3, št. 3, 1936, str. 198–200.
- Kuzmič, Franc: Prekmursko muzejsko društvo. *Kulturna priloga Vestnika*, 8. 2. 1996, str. 16.
- Kuzmič, Franc: Casopisje raznih strank v Prekmurju. *Zbornik soboškega muzeja*, št. 1, 1990, str. 75–88.
- Lavrič, Jože (ur.): *Kulturne ustanove. Spominski zbornik Slovenije; ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana : Jubilej, 1939, str. 302–322.
- Loški muzej; vodnik po zbirkah. Loški muzej*. Škofja Loka : Muzejsko društvo Škofja Loka, 1995.
- Loški razgledi*, št. 11, 1964, str. 226.
- Melik, Vasilij: Univerza in znanost. *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (ur. Peter Vodopivec in Joža Mahnič). Ljubljana : Slovenska matica, 1997.
- Mohorič Bonča, Katja: *Muzejska društva v tridesetih letih 20. stoletja : diplomsko delo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2003.
- Moder, Gregor (ur.): *Vodnik po slovenskih muzejih*. Ljubljana : Zveza muzejev Slovenije, 1992.
- Občni zbor Muzejskega društva, Poročilo o arhivu. *Loški razgledi*, 1964, str. 226.
- Planina, France: Muzejski izlet. *Loški razgledi*, 11, 1964, str. 216.
- Planina, France: Spomini na odprtja Loškega muzeja. *Loški razgledi*, 36, 1989, str. 11–15.
- Slovinci v 20. stoletju : katalog stalne razstave*. Ljubljana : Muzej novejšje zgodovine, 1999.
- Saria, Balduin: Ob ustanovitvi Muzejskega društva za politična okraja Krško in Brežice v Krškem. *Kronika slovenskih mest*, št. 4, 1939, str. 241–242.
- Štirideset let Posavskega muzeja Brežice 1949–1989, vodič k razstavi 16*. Brežice, 1989, str. 5–9.
- Štukl, France: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka. *Loški razgledi*, 44, 1997, str. 334–338.
- Tončič, Ludvik: Petdeset let Dolenjskega muzeja Novo mesto. *Rast*, 11, 2000, št. 1 (67), str. 71–77.
- Tončič, Ludvik: Dolenjski muzej od ustanovitve dalje. *Dolenjski muzej 1950–2000* (ur. Borut Križ). Novo mesto : Dolenjski muzej, 2000, str. 31–43.
- Tončič, Ludvik: Ustanovitev in prva leta Dolenjskega muzeja. *Oblikovanje kulturnih ustanov in razvoj Novega mesta v kulturno središče Dolenjske* (ur. Aleš Gabrič). Novo mesto : Društvo Novo mesto, 2000, str. 53–63.
- Vodopivec, Peter, Mahnič, Joža: *Slovenska trideseta leta : simpozij 1995*. Ljubljana : Slovenska matica, 1997.
- Vrabec, Janko: Naši krajevni muzeji. *Velikonočna priloga Slovenca*, 23. 3. 1940, 67, 1940, 68, str. 10.
- Vrišer, Sergej: *Osnove muzeologije*. Ljubljana : Likovni odsevi, 1988.
- Vrščič, Nataša: *Kulturno približevanje Prekmurja s Slovenijo (1919–1941) : diplomsko delo*. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2002.
- Zakon o društvih, shodih in posvetih. *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, II, 3. 10. 1931, str. 1205–1208.

INTERVJUJI

- I1 – Transkript intervjuja s predsednikom Muzejskega društva Škofja Loka v letu 2001. Arhiv avtorice.
- I2 – Transkript intervjuja z ravnateljem Loškega muzeja v letu 2001. Arhiv avtorice.

INTERNETNI VIRI

- <http://www.etno-muzej.si>
- <http://gostje.kivi.si/muzej/slo/zbirke/soklicevmuzej/index>
- [htm http://www.kks-kamnik.si/sadnikar/](http://www.kks-kamnik.si/sadnikar/)
- <http://www.narmuz-lj.si>
- <http://www.novomesto.si/si/kultura/ustanove/arhiv/>
- <http://www.pmuzej-mb.si>

ZUSAMMENFASSUNG

Musealvereine in Slowenien vor dem Zweiten Weltkrieg

Örtliche Musealsammlungen aus der Zwischenkriegszeit in Škofja Loka, Novo mesto, Murska Sobota und Krško ergänzten die Sammlungen von nationaler Bedeutung und bereicherten somit die museale Tätigkeit in Slowenien.

Anlass zum organisierten Sammeln und Evidenzieren der örtlichen Kulturgeschichte waren in der Regel gelegentliche Ausstellungen der örtlichen materiellen Kultur in der Sommerzeit, die Zeugnis davon ablegten, dass sich in einzelnen Städten bedeutendes Kulturgut befindet. Intellektuelle kamen auf den Gedanken, die Ausstellungsstücke zu erhalten, zu vervollständigen und unter dem Patronat eines Musealvereins als ständige Musealsammlung auszustellen.

Örtliche Musealvereine gaben sich anlässlich einer Gründungszeremonie Richtlinien, die stark an die Richtlinien des Musealvereins für Slowenien erinnerten. Als Hauptanliegen des Vereins definierten die Richtlinien die Gründung einer Musealsammlung, einer Bibliothek und eines

Archivs sowie das Aufbewahren und Sammeln von historisch, geographisch, naturkundlich und volkskundlich bedeutenden Gegenständen, die Herausgabe von Publikationen sowie die Organisation verschiedener Veranstaltungen. Verwaltungs- und Führungsfunktionen versahen Vorsitzender, dessen Stellvertreter, Sekretär, Kassier und Verwalter. Die Mitgliedschaft war überparteilich und schloss Bürger ungeachtet ihrer beruflichen Tätigkeit und gesellschaftlichen Stellung ein. Nur auf diese Weise konnte der Verein das Interesse aller Bürger und nicht nur der intellektuellen Kreise wecken.

Die Gemeindebehörden begrüßten mit Freude die Initiative zu dieser musealen Tätigkeit und leisteten in den meisten Fällen Hilfe bei der Suche von angemessenen Räumlichkeiten. Die Mitglieder der Musealvereine stießen auf breite Unterstützung der einheimischen Bevölkerung und freuten sich über jede Schenkung, und gerade aus Schenkungen setzten sich die ersten Sammlungen zusammen.

Beflissene Amateurrhistoriker spielten eine bedeutende Rolle bei der Herausbildung der slowenischen nationalen Identität in der Zwischenkriegszeit. Durch ihr Ansehen weckten sie das Interesse für das Kulturerbe der heimischen Bevölkerung und trugen zur Popularisierung der musealen Tätigkeit in Slowenien bei.